Early Journal Content on JSTOR, Free to Anyone in the World

This article is one of nearly 500,000 scholarly works digitized and made freely available to everyone in the world by JSTOR.

Known as the Early Journal Content, this set of works include research articles, news, letters, and other writings published in more than 200 of the oldest leading academic journals. The works date from the mid-seventeenth to the early twentieth centuries.

We encourage people to read and share the Early Journal Content openly and to tell others that this resource exists. People may post this content online or redistribute in any way for non-commercial purposes.

Read more about Early Journal Content at http://about.jstor.org/participate-jstor/individuals/early-journal-content.

JSTOR is a digital library of academic journals, books, and primary source objects. JSTOR helps people discover, use, and build upon a wide range of content through a powerful research and teaching platform, and preserves this content for future generations. JSTOR is part of ITHAKA, a not-for-profit organization that also includes Ithaka S+R and Portico. For more information about JSTOR, please contact support@jstor.org.

VERHAAL

VAN DE

OORSPRONG EN HET BEGIN VAN DE OPSTAND VAN

DIPÅ-NĔGÅRÅ,

VOLGENS EEN JAVAANSCH HANDSCHRIFT,

DOOR

T. ROORDA.

VOORBERIGT.

Het volgende verhaal van de oorsprong en het begin van de opstand van Dipå-nĕgårå is een zooveel mogelijk getrouwe, maar hier en daar eenigzins verkorte, vertaling van een lijvig Javaansch handschrift in folio, dat in Javaansche dichtmaat een uitvoerig verhaal bevat van de geheele oorlog met Dipå-nĕgårå, en geschreven is op last en volgens de meêdeelingen van den tegenwoordigen Regent van Poerwå-rĕdjå, den Raden Adipàti Tjåkrå-nĕgårå; die zelf als aanvoerder van Javaansche hulptroepen die oorlog had bijgewoond, en aan de vele nuttige diensten, door hem in die oorlog aan het Gouvernement bewezen, zijn verheffing en benoeming tot Regent te danken had. Het handschrift is een geschenk van genoemden Regent aan Zijn Excellentie, den tegenwoordigen Minister van Staat, Minister van Koloniën, toen deze de post van Gouverneur-generaal van Nederlandsch Indië bekleedde, en op een reis over Java zich te Poerwå-rĕdjå bevond. Na zijn terugkomst in het vaderland, wierd het door Zijn Excellentie ter hand gesteld aan zijn vriend J. C. Baud, om door dezen, als Voorzitter van het Bestuur van het Koninklijk Instituut voor taal-, land- en volkenkunde van Nederlandsch Indië, bij dit Instituut te doen onderzoeken, of, en in hoever, dat handschrift geacht kon worden voor de geschiedenis of anderzins van eenig belang te zijn. Dien ten gevolge wierd het in mijn

handen gesteld; en, nadat ik mij met de inhoud bekend gemaakt had, wierd door mij in het Bestuur van het Instituut berigt, dat vooral het begin van het werk mij zeer belangrijk voorkwam, omdat daarin de geschiedenis van de oorlog met Dipå-nĕgårå breedvoerig van het allereerste begin wordt opgehaald, op een wijze, die over de oorzaken van die oorlog wel eenig licht zou kunnen verspreiden, daar de auteur naauwkeurig bekend schijnt geweest te zijn met hetgeen te Djokjo voorgevallen, en zelfs gesproken, was. Vooral kon naar mijn oordeel dat begin van het werk een belangrijke bijdrage leveren tot de kennis van Dipå-nĕgårå's karakter en bedoelingen; belangrijk ook daarom, omdat het een karakterschets van Dipå-nĕgårå, gaf, volgens de teekening en beschouwing van een Javaan. Ik moest echter tevens berigten, dat ik bij de lezing van tijd tot tijd groote zwarigheden ontmoet had, die ik vreesde bij een herhaalde studie niet te zullen kunnen overwinnen, en stelde daarom voor, het handschrift aan den Heer Winter te Soerakarta te zenden, met verzoek, om van het begin van het werk een vertaling te willen leveren, met zoodanige ophelderingen, als hij zelf noodig zou oordeelen.

Aan dit voorstel is, na gevraagde vergunning en gunstig verleende toestemming van den eigenaar van het handschrift, gevolg gegeven: maar de Heer Winter schreef terug, dat het werk "naar zijn inzien "voor geen vertaling, welke dien naam verdienen zou, vatbaar was; "en wel, uithoofde van den zeer gebrekkigen stijl en zamenhang, de "veelvuldige herhalingen, overtolligheden, zinstorende schrijffouten en "verkeerd gebruikte woorden, waarbij ook verscheidene fouten tegen de "regelen der dichtkunst worden aangetroffen." Indien echter alleen maar een bijdrage tot de geschiedenis van de Javasche oorlog en tot de kennis van de inlandsche voorstellingen daaromtrent bedoeld wierd; dat hij dan tot een beknopte mededeeling van de zakelijke inhoud zich bereid verklaarde.

Op mijn voorstel is toen de Heer Winter uitgenoodigd, om dan, zonder zich aan een woordelijke overzetting te binden, van de inhoud van het eerste gedeelte van het werk een zoo getrouw mogelijk verslag te leveren; en aan deze uitnoodiging heeft de verdienstelijke man nog voor zijn overlijden kunnen voldoen.

Ofschoon de grootste zwarigheden, die ik vroeger bij de eerste lezing ontmoet had, mij nu door Winter's arbeid wel niet uit de weg geruimd waren; zoo heb ik toch getracht, met behulp van hetgeen door hem geleverd was en door vernieuwde studie, een getrouwe vertaling van het Javaansch verhaal te geven, met weglating alleen van het wezentlijk overtollige, en hier en daar met eenige bekorting van het al te omslagtige. Van de zwarighedeu, die mij ook nu nog overgebleven zijn, heb ik melding gemaakt in de aanteekeningen achter de vertaling; waarin ik ook voor den kenner van de Javaansche taal dikwijls de woorden van het oorspronklijke heb meêgcdeeld; als ook zulke stukken, die ik om het minder belang, dat zij voor den Europeschen lezer hebben, overgeslagen heb.

Het volgende verhaal is vooral belangrijk omdat het een diepe blik doet slaan in het Mohammedaansch godsdienstig gemoedsleven van den Javaan, wanneer de godsdienstzin in hem ontwaakt is. Verschillende gebeurtenissen hebben in de laatste tijden doen zien, waartoe Mohammedaansche vroomheid den inlander voeren kan. Opmerkelijk is het ook in dit verhaal te zien, hoe de auteur, ofschoon een getrouw dienaar van het Nederlandsch Gouvernement, die getrouw de opstand van Dipånĕgårå heeft helpen bestrijden, toch nergens een blijk geeft van die opstand af te keuren, maar blijkbaar met hooge achting bij de beschrijving van zijn vroomheid en godsdienstigheid verwijlt.

T. R.

Dit geschiedverhaal is in dichtmaat opgesteld op last van den Raden Adipàti Tjåkrå-nagårå, Regent van Poerwå-rĕdjå in de residentie Bagelen, in het jaar 1771, tot een gedachtenis voor zijn kinderen en nakomelingen. Het bevat een verhaal van de krijgstogten van genoemden Regent, eerst in het gevolg van den Prins Koesoemå-joedå, den aanvoerder van de gezamentlijke troepen van den Soesoehoenan van Soerakarta, en later, toen deze Prins naar Soerakarta teruggekeerd was, als zijn plaatsvervanger, als hoofd van de Javaansche hulptroepen in het Bagelensche, tot assistentie van den Kolonel Cleerens.

Het verhaal begint met de verbanning van Sultan Mangkoe-boewånå den tweede (in 1812), die hier voorgesteld wordt als een wegvoering in een geweldige storm, vergezeld van een verschrikkelijk onweêr, zoodat hij neêrviel aan d'overwal. Hij wierd opgevolgd door zijn zoon Mangkoe-boewånå den derde, bijgenaamd *Sultan Rådjå.* Maar deze regeerde niet lang, wegens de zonde, die hij bedreven had tegen den Albestuurder (zegt de schrijver), daar hij zijn magt misbruikt had tegen zijn vader. Hij had twee zonen, die hem ter harte gingen. Maar de oudste, genaamd Prins Dipå-nĕgårå, was geboren uit een bijzit; en deze had, zooals het hier wordt uitgedrukt, de verheffing van zijn vader tot de waardigheid van Sultan bewerkt [1]: de jongste, geboren uit een Sultane, heette Raden-mas-bagoes Soerådjå.

Nadat de Vorst voor goed de regering aanvaard had, dacht hij aan zijn oudsten zoon en zeî bij zich zelf: "Wat zou er van mij worden, "indien ik mijn woord niet hield aan mijn zoon!" Hij liet daarop zijn zoon ontbieden, en zeide tot hem: "Hoor, Dipå-nĕgårå! ik verlang, dat "jij de waardigheid van Kroonprins bekleeden zult. Ik heb het je een-

---

[1] Verg. het *Tijdschrift van Neêrlands Indië,* VI, 4, bl. 37.

"maal beloofd, en gezegd, dat, indien ik tot Vorst verheven wierd, jij "Kroonprins zoudt worden. Aanvaard dan nu de waardigheid van Kroon-"prins. Je jongere broeder is nog een kind, en er nog niet toe bekwaam. "Ook ben je mijn oudste zoon: het zou niet voegzaam wezen! Daar-"enboven ben ik mijn verheffing aan je verschuldigd."

Dipå-nĕgårå hoorde het, en de tranen kwamen hem in de oogen. Snikkende viel hij met zijn aangezigt neder op de voeten van zijn vader [1]. Hij rekende, dat hij zich bezondigd had tegen God, daar hij er aanleiding toe gegeven had, dat er zoo velen gestorven waren door dat hij zich in geheime onderhandelingen ingelaten had met de Hollanders [2]. Hij wischte het stof van de voeten van zijn vader, terwijl deze zijn zoon omhelsde. "Vader!" sprak hij, "dankbaar eerbiedig ik Uw Vorstelijke "Hoogheids verlangen; maar de waardigheid van Kroonprins sta ik "gaarne af aan mijn jongeren broeder. Ik zal hem als oudere broeder "tot hulp en raad zijn." — De Sultan antwoordde: "Al is het, dat "jij zoo gezind bent; het mogt niet van mij komen. Ik wenschte mij "maar te kwijten van de belofte, die ik je gedaan heb. Een belofte "is een zware verpligting: als een Vorst zijn gegeven woord schendt, zal "het niet gelukkig met hem afloopen. Hij die zijn woord niet houdt, "ondervindt rampspoed en de toorn van God." — De zoon gaf zijn vader de eerbiedige verzekering van zijn trouw: de vader ontving die met welgevallen, en prees zijn zoon, zeggende bij zich zelf: "Hij behoort "niet onder de gewone menschen, mijn zoon: hij weet wat het is broe-"der te zijn!" — Vervolgens zeide hij tot zijn zoon: "Jonge, zooals je "verkiest! Uit al de landen kan je kiezen, die je verlangt! de beste, "en die het meest opbrengen, mag je voor jou nemen." — Dipå-nĕgårå antwoordde: "Wat heeft de mensch in dit leven noodig voor zijn be-"hoeften? Veel of weinig, het is voldoende; als hij maar tevreden is "met de mildadigheid van den Schepper van deze en van de toekomende "wereld." — De vader hernam: "Het verblijdt mij, dat je zóó denkt;" en zeide vervolgens: "Nu, mijn zoon, ga naar huis: ik zal aan de

---

[1] Een plegtig bewijs van kinderlijke hulde bij de Javanen.

[2] Zoo worden in dit werk ook de Engelschen altijd genoemd.

"Hollanders zeggen, dat je er genoegen in neemt, dat je broeder Kroon-"prins wordt."

Den volgenden morgen [1] wierd de jongste zoon van den Sultan, Radenmas-bagoes Soerâdjâ door den Generaal Boentermas [2], die van Batavia gekomen was, met groote plegtigheid op de Sitîngil, in tegenwoordigheid van al de Prinsen en de Javaansche grooten, tot Kroonprins uitgeroepen. De Generaal Boentermas keerde kort daarop naar Batavia terug.

De Sultan gevoelde zich op de vorstelijke zetel van zijn door de Engelschen gebannen vader niet gelukkig. Schaamte en berouw over hetgeen hij gedaan had, vervulden zijn hart. Onophoudelijk kwelde hem de gedachte, dat zijn vader door de Europeanen gebannen was naar overzee, en dat zij de Kĕdoe en de Mântjâ-nĕgârâ hem afgevorderd hadden. "Wat zal het einde er van wezen?" zeide hij bij zich zelf. "Zeker wacht mij groot ongeluk! De Godheid schijnt op mij vertoornd: "want ik ben de oorzaak geweest van het verderf van het rijk, en van "de dood van zoovele pradjoerits." — Trouwens gedurende zijn regering ging de bloei en welvaart van het land hoe langer hoe meer achteruit, en heerschte er een algemeene geest van misnoegdheid. In de kwelling van zijn gemoed kwam de gedachte bij hem op, dat hij wel niet lang regeren zou. Hij liet zijn zoon den Kroonprins bij zich komen, en zeide tot hem: "Mijn lieve kind! het is nu op twee maanden na al drie jaar, dat ik "je grootvader in de regering ben opgevolgd: maar tot nog toe heeft "mijn hart geen rust gesmaakt; op allerlei wijze wordt het verontrust. "Ook is mijn gezondheid zwak, en het eten smaakt mij niet. Hoor! "wanneer jij later Vorst wordt, gedraag je dan goed en behoorlijk je-"gens je ouderen broeder. Zorg vóór alle dingen, dat je je ouderen "broeder geen hartzeer veroorzaakt. Neem deze vermaning van mij vooral "in acht!" — De Prins beloofde dit te zullen doen, en de Sultan vervolgde: "Weet, dat ik vroeger de waardigheid en het gebied van Kroon-"prins aan je ouderen broeder toegezegd had. Ik had mijn woord aan

---

[1] Dit had plaats op den 15den van de maand Bĕsár van het Javaansche jaar 1744. Zie de *Javaansche brieven*, enz., bl. 18.

[2] Wie deze Generaal geweest is, heb ik niet kunnen nasporen.

"Dipå-nĕgårå gegeven, dat, zoo ik tot Vorst verheven wierd, hij Kroon-"prins zou worden. Vraagt gij, waarom ik hem die toezegging gedaan "heb? Het was omdat hij in stilte onderhandeld had met de Hollan-"ders. — Houd dit voor je zelf! — Het is geschied, ik ben Vorst ge-"worden; maar je oudere broeder heeft die waardigheid niet willen be-"kleeden, en die afgestaan aan jou!"

De regering van den Sultan telde nu drie volle jaren. Op zekeren dag ging hij een toertje te paard doen op de Aloenaloen, vergezeld van zijn vrouwelijke hofstoet. Pas was hij driemaal de maliebaan rondgereden, toen hij een rilling over zijn lichaam gevoelde. Het zweet brak hem uit, en hij keerde met spoed terug naar zijn hof. Hij wierd zwaar ziek: alle geneesmiddels baatten niet: de Vorst overleed. Van dit overlijden wierd kennis gegeven aan de Europeanen en het lijk wierd te Padjimattan plegstatig ter aarde besteld.

In de Kraton was men wachtende op de komst van een brief van Batavia en zendelingen van den Gouverneur-generaal. Na verloop van twintig dagen kwamen zij aan en wierden met plegtigheid ontvangen. De Kroonprins werd tot Sultan verheven. Hij was de vierde Sultan en wierd bijgenaamd *Sultan Bagoes Djarot.* Zijn verheffing heeft plaats gehad in het jaar 1745 (9 Nov. 1814).

De Vorst beminde zijn ouderen broeder Dipå-nĕgårå zeer, en begaf zich van tijd tot tijd naar het verblijf van deze te Sélå-rådjå. Dipå-nĕgårå beminde insgelijks zijn jongeren broeder, en bezocht hem, op zijn langst, om de twintig dagen. — De Prins Mangkoe-boemi had weinig karakter: hij nam eenvoudig de voogdijschap waar, en was eensgezind met Prins Dipå-nĕgårå.

De jonge Sultan was naauwelijks dertien jaar oud [1]. Zijn moeder beminde hem zeer, en gaf hem in alles toe. Om hem spoedig groot te doen worden, gaf zij hem een aantal mooije meisjes tot gezelschap, en hij wierd in de wellust onderrigt en geoefend door zijn zoogmoeder. Het zondige hiervan wierd niet geteld; maar toen het ter ooren kwam van Dipå-nĕgårå, schreef deze een brief aan zijn moeder van deze in-

[1] Zie het *Tijdschr. v. N. I.*, VI, 4, bl. 47.

houd: "Moeder, ik schrijf u deze brief, omdat uw opvoeding van mijn "jongeren broeder, den Vorst, hem tot zonde leidt. Ga daarin toch niet "te ver, en laat hem de matigheid in acht nemen. U moet hem geen "zondige daden laten doen. Het zal hem later niet goed bekomen. Die "tegen de Godheid zondigt, wordt later daarvoor gestraft, en ondervindt "er de slechte gevolgen van."

De moeder beantwoordde deze brief, en beloofde het te zullen in acht nemen. De jonge Vorst wierd evenwel in wellust en overdaad door haar opgevoed, en zij gaf hem in alles toe. Hij trouwde met een nicht van hem, een dochter van den vorigen Rijksbestierder Danoe-rĕdjå, die door den Vorst in de Kraton vermoord wierd, omdat hij verdacht was van dubbelhartigheid [1].

Een tijd daarna liet hij zich een schitterend prachtig rijtuig maken met gouden beslag; en toen het gereed was, gaf hij bevel aan al de corpsen van zijn hof, om zich te kleeden op Europesche wijze, en hem te begeleiden op zijn pleiziertogten, honderd vóór en honderd achter. Ook verlangde hij, dat zij binnen de wallen van de Kraton geoefend zouden worden. En hij wilde de geheele Kraton aan alle kanten rond rijden. De woningen van de ambtenaren wierden verwoest en vernield door de weg er over heen te nemen: oost en west, zuid en noord, wierd alles beschadigd; aanzienlijk of gering, 't wierd niet geteld. De geringeren waren zeer onaangenaam te moede: veel kokosboomen wierden omgehouwen, daar de weg overheen ging. Buiten de wallen van de Kraton, en ook de Soerå-natan [2], alles wierd verwoest. De menschen wenschten den Vorst niet veel goeds toe. "Wat is dat voor een Vorst! "Wat vreemde verkiezing! Zóóveel verdriet aan te doen! Hij bekreunt "zich niet om het verdriet van de gemeene man. 't Voorspelt geen geluk!"

's Morgens reed de Vorst uit, gezeten in zijn rijtuig met gouden beslag, en in schitterende pracht gekleed, met de pradjoerits vóór en achter. Door de snelle vaart van het rijtuig wierden de voor-

---

[1] Zie het *Tijdschr. v. N. I.*, VI, 3, bl. 285.

[2] De vergaderplaats van de Soerå-måtå's (een corps gewapende priesters) binnen de ringmuur van de Kraton.

sten overreden: velen vielen van hun paarden, er waren er zelfs die stierven. Als men hem daarvan kennis gaf, bekreunde hij er zich niet om. Dat ging zoo bijna dagelijks. Als hij terugkwam in zijn paleis, dronk hij geestrijke dranken, die hij gebruikte als water. Aan iets goeds te doen dacht hij niet. Hij gaf zich geheel over aan zijn vermaken en vierde de teugel aan zijn hoogmoed. Hij vergat zijn Maker, den Schepper van aarde en hemel; maar steeds bewees hij eerbied aan zijn ouderen broeder, Prins Dipå-nĕgårå.

Deze Dipå-nĕgårå was zeer godvruchtig. Dag en nacht was hij in zijn bidkapel: zelden, alleen Donderdag-avonds, ging hij naar zijn woonhuis; maar 's morgens keerde hij terug naar de kapel, waar hij bad en in de Koran las. Die kapel had hij te Sélå-rådjå. Men zag daar een schoon plantsoen: rondom eene groote vlakke zwarte steen stonden allerlei soorten van fraaije bloemen, omringd van een vijver met goudvisschen. — De prins had bij het reciteren van de Koran een liefelijke zoetvloeijende stem. Als hij vermoeid was van het reciteren van de Koran, dan las hij de geschiedenissen van de veroveringen van de oude vorsten.

Hij dacht aan het gedrag van zijn jongeren tot vorst verheven broeder, hoe die thans onbeschroomd zich overgaf aan zware zonden, de teugel vierde aan zijn driften, geen acht gaf op de lessen van de godsdienst en geen zorg droeg om Gods genade te behouden. "Mijn broeder", zeide hij, "stelt geen prijs op Gods genade: ik vrees, dat hij daarvan verstoken zal worden. Ik lees hier in de boeken van vorsten, die in weelde geleefd hebben, maar wier leven kort van duur is geweest." Aan zijn broeder denkende, hield hij op met lezen. "Zijn zonden," dacht hij, "zijn erg! In het toekomende leven..... wat zal zijn lot zijn in het toekomende leven! Dat hij in dit leven Gods toorn maar niet ondervinden mag en zijn regering duurzaam mag wezen!" De tranen kwamen hem in de oogen: hij was aangedaan, en dacht bij zich zelf: "Ik vrees, dat mijn broeder in het genot van de weelde vergeet, dat hij vorst van Mataram is. Het is te vreezen, dat het spoedig een einde zal nemen, indien hij niet ophoudt, aan zijn begeerlijkheden de teugel te vieren."

Hij noodigde zijn jongeren broeder uit om bij hem te komen te Séla-rådjå. Toen de jonge Sultan de brief gelezen had, gevoelde hij al in zijn hart: "Mijn broeder Dipå-nĕgårå is misnoegd op mij. Ja, wie zal mededogen met mij hebben?"

Ten spoedigste begaf de vorst zich naar Sélå-rådjå, en verkoos niet door een groote stoet vergezeld te worden. Hij was slechts door veertig personen begeleid, en niet in staatsie-dos, maar gekleed in oude kleêren. Bij zijn aankomst te Sélå-rådjå kwam zijn oudere broeder hem aan de buitenpoort te gemoet. Zij gaven elkander de hand, en gingen hand aan hand naar binnen. Zij namen plaats op de groote zwarte steen onder de schaduw van een Komoeningboom. Dipå-nĕgårå zeide: "De rede, broeder vorst, dat ik u uitgenoodigd heb hier te komen, "is, dat ik gister in het boek Nâsihât-ol-moloek het verhaal las van "oude vorsten van Arabiën en van andere westersche vorsten, die geluk- "kig en die ongelukkig geweest zijn. Hoor eens hier, broeder! ik zal "het verhaal van het boek u voorlezen, de woorden en de zin er van: "*Alkanoelkanal moeloek*, *phi baladi Ispahanîi.* Dat wil zeggen: Vroeger "was er een vorst van een zeer groot rijk, het rijk van Ispahan. "Deze leefde bestendig in feestvreugde. Hij dankte God niet voor zijn "barmhartigheid, maar verlustigde zich in zijn rijkdom en schatten, "vervulde al zijn begeerten, en vierde aan zijn lusten de teugel. Dag "en nacht liet hij de muziek bespelen en zijn danseressen dansen. Hij "vergat den Allerhoogste; was een wreedaardig en oorlogzuchtig vorst. "Hij veroverde onderscheidene uitgestrekte landen, en vermaakte zich "met zijn rijk rond te reizen, begeleid door een groote stoet volk en "van uitgezochte fraai gekleede schoonen. Toen hij in zijn residentie "terugkwam, kwam daar een fraai paard aan, met blinkend groen haar. "De vorst vond er groot behagen in, en gaf last om het te vangen. "Het paard was mak, en liet zich gedwee opzadelen. De vorst besteeg "het en reed er meê rond in zijn burgt. Daar vloog het paard met "den vorst in de lucht, en schudde hem van zich af. De vorst tuimelde "naar beneden, en zijn hoofd wierd verbrijzeld op een scherpe rotspunt."

"Een ander verhaal luidt aldus: In Ngadjam regeerde een vorst, die "aan geen goed doen dacht, maar alle dagen zich aan vermaken en aan

"zijn driften overgaf. Op zeker feest had hij al zijn regenten genoo-"digd. Te midden van de feestvreugde stak de wind op, en kwam er "een zware zondvloed, met een verschrikkelijk snelle vaart en eén bulde-"rend gedruisch. Dikke duisternis bedekte het land. De Kraton wierd "verwoest, en weggevaagd door de stormwind. Ook de hofgrooten "wierden weggevoerd door de wind, en vielen, de een hier, de ander "daar, dood neder."

Dipå-nĕgårå sprak op een vriendelijke toon: "Broeder vorst, denk "aan deze verhalen, die ik u uit de boeken heb voorgelezen." — De jonge vorst betuigde zijn dank. Hij bemerkte, dat zijn gedrag door zijn broeder berispt wierd. Hij deed goede beloften, maar het was gehuicheld. Hij nam spoedig afscheid, en keerde naar zijn hof terug. Den volgenden morgen ging hij weêr met zijn rijtuig pleizieren.

Op Tĕgal-rĕdjå vaardigde de Prins bevel uit, dat al zijn onderzaten moesten bidden. "Al wie niet wil bidden, dien jaag ik weg, en zijn "woning zal ik slechten, hetzij oud of jong."

Prins Dipå-nĕgårå leidde bestendig een heilig afgezonderd leven in een grot in 't gebergte Silarong, die hij daartoe inrigtte en in orde bracht. Menigmaal ging hij daar in stille afzondering zijn verblijf houden. Hij hield ook veel van bedevaarten naar heilige plaatsen. Zoo begaf hij zich van tijd tot tijd in de eenzaamheid naar Pamantjingan, Parang-wédang, Parang-koesoema, de grot Potiman, en het hol Kamal. Hij nam dan niet meer als twee jongens meê. Zoo ging hij langs het zeestrand en naar het zuidergebergte, om zich in eenzaamheid af te zonderen in de grotten Soerå-lamang en Saroenggå.

Hij wilde geen mooije kleêren dragen. Hij ging gekleed in een zwarte bĕbĕd en zwarte buis. Hij streefde naar de waardigheid van Wali, indien het de Godheid behaagde. Hij wilde het genot van een rijk en weelderig leven niet; hij rekende aldus: "Hoe lang duurt het leven in deze tegenwoordige wereld? Op zijn langst duurt het maar honderd jaar: het leven in de toekomende wereld is zonder einde." Daarop was zijn hoop gevestigd. "Indien ik," dacht hij, "met zonde beladen kom te sterven, dan ben ik ongelukkig in de dood. Ja, wie zal mij redden, als ik in de hel ben en daar eeuwige pijnigingen ver-

duren moet. De Koran is de gids tot een gelukkig leven, dat heil aanbrengt in de dood."

De Prins riep zijn onderhoorigen bijeen, en liet hen lezen in de Koran, waarna hij hen dan op eten onthaalde. De Fakirs [1] en armen was hij zeer genegen; behoeftigen en weezen ondersteunde hij. Gedurig gaf hij offermalen aan Fakirs en armen. Als er personen bij hem kwamen met verzoek om als bedevaartgangers naar Mekka te mogen gaan, dan voorzag hij hun van het benoodigde voor de reis. Zoo handelde hij, gedachtig aan de lessen van de van God geschonken Koran. Waarlijk, alle Muzelmannen moesten een weldadig leven leiden, zoo zouden zij in het toekomende leven de hemel der zaligheid beërven. Dan zal dáár hun verblijf zijn, en hun zonden, groote en kleine, door God vergeven worden. Indien zij niet leven naar de geboden van den Allerheiligste, dan zullen zij voor eeuwig in de hel zijn; niet dood zijn en ook niet leven. — De Prins had groote eerbied voor de voorschriften van dat voortreffelijk boek.

Op zekeren tijd ging de Prins westwaards de Prågå over, om de zoogenaamde *Goewå-oepas* (de giftige spelonk) te bezoeken, door slechts één persoon, Djåjå-moeståpå genaamd, vergezeld. Te Kĕdoeng-rong aangekomen, liet hij de dorpelingen oproepen, om hem naar de spelonk te brengen. Toen men daar aangekomen was, liet hij de dorpelingen terugkeeren. Daar stonden zij beide buiten de spelonk. Weldra gingen zij de spelonk binnen. De ingang was zeer moeijelijk; men moest plat op de buik gaan liggen; naauwelijks kon een mensch er door. De Prins zette evenwel zijn onderneming door, en spande alle krachten in. Ongeveer drie vademen naar binnen voortgekropen zijnde, kwam hij aan een zeer ruime plek, waar het water met kletterend gedruisch uit de berg stroomde. Het water was buitengemeen koud. Vóór dat de prins zitten ging, nam hij van het water, en reinigde zich om zijn gebed te doen. Hij bad en dankte Gods barmhartigheid. Het schepsel op deze wereld is verpligt de godheid te danken voor de weldaad van het geschenk van het leven, van zintuigen, verstand

---

[1] Een soort Mohammedaansche bedelmonniken.

en gemoedsbewegingen. Door Gods gunst en genade beweegt hij zich, ziet en hoort en spreekt hij.

Zijn volgeling, die digt achter hem zat, liet hij eenige verzen uit de Koran uit het hoofd opzeggen. Vijf dagen en vijf nachten vertoefde hij zóó in de spelonk. 's Nachts verrigtte hij het middernachtsgebed, en na dit gebed smeekte hij de Godheid om de vergeving van zijn zonden. Hij weende daarbij in zijn hart. Aanhoudend smeekte hij om vergeving, wel honderd keer.

Toen wierd hij door God beproefd. Het spookte in de spelonk. Het was alsof de aarde beefde, en steenen vielen er uit een hooger als de spelonk gelegene vallei. Het was zeer donker! Binnen in de aarde hoorde men een geraas, als of de berg instortte: stukken rots vielen er neêr als een digte regen, zonder evenwel zigtbaar te zijn. Het was alsof de spelonk zich wilde zamensluiten. De Prins wierd vervaard, en stelde zijn volgeling voor, om met hun beiden weêr uit de spelonk te kruipen. Toen zij buiten gekomen waren, was het voor het gevoel van beide, alsof de aarde zich nog bewoog. Het was alsof hij kantelde en waggelde. Daar de prins vroeger nooit zulk een beproeving ondervonden had, wierd hij beducht, en zeide tot Kjàï Djåjå-moeståpå: "Djåjå-moeståpå, wat verschrikkelijk gespook was dat daar straks! Ik "was mijn gemoed geen meester! Ligt waren er steenen op ons geval- "len, en dan waren wij dood geweest, jij en ik. Als wij niet spoedig "er uit gegaan waren, dan zou deze spelonk zich zeker toegesloten "hebben, en wij zouden te zamen gestorven zijn, jij en ik." — Djåjå- "moeståpå zeide: "De rede, dat deze spelonk *Goewå-oepas* (de *giftspe-* "*lonk*) genoemd wordt, is, dat er vroeger iemand in gestorven is, zon- "der dat iemand er van wist. Men vond hem, toen zijn lijk al vergaan "was: alleen de beenderen waren er van over. Welligt was hij door de "in de spelonk huizende geest verslonden." — De Prins zeide: "Zou "het straks wel een spooksel geweest zijn? Mijn hart klopt mij nog "altijd; ik ben ernstig bang, dat mij iets kwaads overkomen zal." — "Djåjå-moeståpå antwoordde: "Heer! naar het gevoelen van uw onder- "danigen dienaar, was het geen beproeving, noch booze geest of spook. "Indien ik het mis heb, Heer; dan bid ik om vergeving. Welligt was

"het een teeken, dat het gebed van Mijnheer verhooring gevonden "heeft; dat uw zonden door God vergeven zijn. Uw Hoogheid heeft "vroeger menigmaal zware zonden begaan." — De Prins zeide: "Ja, "dat heb ik vroeger! Thans, nu ik de Schrift ken, gevoel ik mij met "zonden beladen, zoo zwaar als bergen. Ja, je hebt gelijk! maar nu "beschouw ik mij zelf als een erg morsig kleed, dat zoo dik met vuil "bedekt is, dat de figuren, die er op gestikt zijn, niet te zien zijn. "Het moet gewasschen en gebleekt worden met loog."

Zoo spraken zij te zamen, al voortwandelende, terwijl Djåjå-moeståpå achter den Prins liep. Met het aanbreken van de dag kwamen zij aan de Prågå, die zij met een vaartuig overstaken. Nadat de Prins uit het vaartuig gestapt was, ging hij verder, maar bleef in gedachten verzonken stilstaan. Met schaamte herinnerd hij zich de Leer, en hij gevoelde leedwezen, dat hij bang geweest was voor de in de spelonk huizende booze geest.

De geheele weg langs sprak hij met zijn volgeling. Djåjå-moeståpå verhaalde: "Vroeger was er een onregtvaardig vorst, die in de zin "kreeg om zich wetenschap te verwerven, en tot dat einde tot leer-"meester nam een beroemden Panditå, die zware Tåpå[1] gedaan had. Het "rijk van dien vorst heette *Saboer*. De vorst gedroeg zich geheel naar "het onderrigt van den Panditå. Hij bekeerde zich met ernst tot "God, met het voornemen om niet terug te keeren tot zijn verkeerd "gedrag. De vorst bekeerde zich geheel en al met een bekeering, die "een zuivere bekeering genoemd wordt. Hij onderwierp zich aan de "inzettingen van de godsdienst en raakte het verbodene niet aan. Een "geweldig onweder was het teeken, dat de bekeering van den Sultan "door de Godheid met welgevallen was aangenomen. De aarde kan-

[1] Onder *tåpå* verstaat de Javaan onthouding, zelfskastijding, dooden van de zinnelijkheid of het vleesch met zijn begeerlijkheden, met het doel om zich door heiligmaking en overwinning van het zinnelijke geschikt te maken tot een eeuwig leven in de hemel en niet verpligt te worden om, tot verdere heiligmaking, op dit aardsch tooneel terug te keeren; of ook wel om zich daardoor de een of andere gunst van de Godheid te verwerven. Met het laatste doel wordt tegenwoordig nog veel *tåpå* gedaan door de Javanen: met het eerst genoemde doel gingen onder het Hindoeïsme velen zich van de wereld afzonderen en een kluizenaarsleven leiden.

"telde en waggelde; vele bergen verschoven van hun plaats; maar het "water bleef langs de oevers vloeijen, en er wierd niets beschadigd: de "opgezwollen bergstroomen rigtten geen onheil aan. Dit was een be-"wijs, dat de vorst volmaakt was. Aalmoezen stroomden bij voortdu-"ring uit de burgt voor de Fakirs en armen."

De Prins glimlachtte en zeide: "Het is dan niet van den Duivel geweest? Mogt het waar zijn!"

Toen hij te Sélå-rådjå teruggekomen was, kwåmen zijn kinderen hem verwelkomen.

Een geruime tijd daarna kwam de Sultan van Mataram weêr buiten om een pleiziertoer rondom de Kraton te doen. De Pradjoerits, die den vorst vergezellen zouden, waren op de Zuider-aloenaloen bijeen. De vorst vertoefde een oogenblik op de Sitînggil, en plaatste zich daarna in zijn rijtuig, terwijl de rijkssieraden en de vrouwen, die ze droegen, terugkeerden. Het rijtuig reed voort; die het begeleiden waren marschvaardig: honderd ruiters reden vooruit, honderd volgden. Het rijtuig nam een vaart als de wind. Die achter het rijtuig waren, reden hem na; de voorrijders wierden door het rijtuig voortgedrongen. Eén van de pradjoerits, van het corps van de Mandoengs, op een mager en klein paard gezeten, viel er onderste boven af en brak zijn ribben, zoodat zijn kameraden hem moesten ondersteunen en wegleiden. De paarden van het rijtuig vlogen in galop voort: vele toedoengs vlogen af. De vorst vermaakte zich met dat te zien. Er waren er, die met loshangende verwarde haren daar heen reden en niet wisten, hoe zij zich redden zouden. De vorst had veel pret.

Toen de toer gedaan was, ging hij binnen in zijn paleis, trok zijn buis uit, ging zitten en vroeg om een bad. Zijn vrouwelijke bedienden, schoon als hemelnymphen, bedienden hem. Na het bad wierd hij gezalfd met welriekend reukwerk, waarvan de geur zich in het rond verspreidde. Het was alsof het de Soerå-låjå moest doordringen. Toen ging de Vorst zitten in de Pråbå-jåså [1], te midden van zijn vrouwen-

---

[1] *Pråbå-jåså* of *Pråbå-jĕksă* is de benaming van het *Vrouwenverblijf*, het *Sérail*. *Soerå-låjå* is een benaming van den Hemel.

stoet. Zijn moeder zat digt bij hem. Hij liet de Gamělan bespelen, die zich op een verrukkende wijze liet hooren: er wierd bij gezongen met lieflijke stemmen. De Vorst verlustigde zich zeer.

Toen wierd er op last van den Vorst eten gediend, eten dat van buiten, van zijn oom Prins Mangkoe-boemi, gekomen was. De Vorst ging eten, maar het smaakte hem niet. Telkens gevoelde hij onder het eten een huivering. Hij zeide tot zijn moeder, terwijl hij zijn hand uitstak naar een stuk vleesch: "Moeder, hoe komt het toch zoo, dat ik zoo "moê en mat ben." Het vleesch was nog op zijn tong, toen hij voorover met zijn aangezigt op zijn bord neêrviel. Hij was bewusteloos en gaf de geest (6 Dec. 1822). Hij lag daar roerloos, als een kip, die door een wouw is aangevallen. De moeder vloog van schrik op, greep haar zoon, maar hij haalde geen adem meer.

Luid was het rouwgeklag in de Kraton. Dadelijk zond men boden naar het fort en naar Těgal-rådjå; spoedig was het bij al de Prinsen en Boepatis bekend. De Prins Dipå-něgårå omhelsde het lijk van zijn broeder. — Weldra kwam de Resident, en wilde dat het lijk geopend zou worden. — Prins Dipå-něgårå was diep aangedaan: met tranen in de oogen sprak hij: "Hoe kon het anders, broeder? gij luisterdet niet naar "mijn woorden. Het was door den Allerhoogste besloten, dat uw leven "niet lang van duur zou wezen. Het is de duidelijke uitspraak van de "Leer: een Muzelmansch vorst, die onregt doet, zijn leven is kort van "duur." — De Resident zeide: "Prinsen, het zou goed zijn, dat de "lijkopening spoedig bewerkstelligd wierd. Indien hij werkelijk vergeven "is, dan zullen we ons best doen, om te maken, dat het vergift er uit-"komt, door middel van medicijnen. Indien het vergift er uitkomt, dan "zal hij spoedig herstellen en leven [1]." — De Prins vond het niet goed. "Neen," zeide hij, "het moet niet geschieden! Het is nu een-

[1] Het is niet te betwijfelen, of het is den Resident alleen om een lijkopening te doen geweest, opdat het mogt blijken, of er *vergiftiging* had plaats gehad. Maar de Javanen schijnen hem verkeerd begrepen te hebben, als hij in 't Maleisch zei, dat, zoo de lenden hem opengesneden wierden en hij vergift gebruikt had, *het dan wel zou uitkomen;* of wel hij heeft werkelijk iets dergelijks gezegd, als men hier leest, om de Javanen tot een lijkopening te bewegen.

"maal de wil van den Schepper! Broeder Vorst is nu eenmaal dood: "zal zijn lijk nu gewond worden? Ja, zeker, zoo hij herleefde, het zou "ons zeer verblijden; maar, zoo hij niet herleeft, dan zal hij dood blij-"ven en een wond aan zijn lichaam hebben. Wij moeten ons maar "troosten en berusten in de wil van de Godheid!" — De moeder was er op gesteld, dat men het voorstel van den Hollander zou opvolgen, en de overigen stemden met haar in. Het lijk wierd toen spoedig geopend, en wel in de lenden. Er kwam geen bloed uit! Allen hadden spijt. De moeder weende, dat zij gilde: het berouwde haar dat zij er in bewilligd had. Na eenige tijd troostte zij zich met de gedachte, dat het de wil van God geweest was. — Het lijk werd toen gereinigd, en na het verrigten van de gewone plegtigheden te Djimatan ter aarde besteld.

Prins Dipå-nĕgårå bleef drie dagen en drie nachten in de Kraton en keerde toen naar Tĕgal-rĕdjå terug.

Nadat er van het overlijden van den Sultan zonder voorafgaande ongesteldheid kennis gegeven was aan den Gouverneur-generaal te Batavia, wierd daar besloten, dat de zoon van den overleden Vorst dezen in zijn waardigheid zou opvolgen, onder de voogdijschap van Prins Dipå-nĕgårå. Nadat dit besluit door den Resident ontvangen was, had er 's anderendaags aan het Residentiehuis een bijeenkomst plaats van de Prinsen en den Rijksbestierder met zijn Regenten. Prins Dipå-nĕgårå en Prins Mangkoe-boemi kwamen het laatst. De Hollandsche grooten waren alle in een lange rij op stoelen gezeten, maar niemand van de Javanen daarbij [1]. Weldra wipte de Resident van zijn stoel op, ging snel met het van Batavia ontvangen besluit vóór Prins Dipå-nĕgårå staan en zeide: "Prins "Dipå-nĕgårå, het besluit van Batavia is ontvangen: zie daar! wees zoo "goed, en lees wat er instaat!" — De Prins nam het aan, overdacht de inhoud, en juichte het besluit toe. Alleen maar tegen één punt had hij bedenking. Na een oogenblik bedenkens zeide hij tot de afgevaardigden van Batavia en den Resident: "Resident, ik heb een ver-

[1] Blijkbaar wordt dit als een onbeleefdheid hier vermeld, en als een ongemanierdheid, dat hij van zijn stoel *opwipte* en zoo *snel* met dat besluit vóór Prins Dipå-nĕgårå ging staan. Dat was in strijd met de hoofsche deftigheid.

"zoek, en hoop dat niemand er iets tegen zal hebben. Ik verzoek niets "anders, dan dat het Gouvernement mij vergunt, als Pandita en Santri[1] "te leven. De verheffing van mijn neef tot Vorst doet mij genoegen; "maar ik heb geen lust om voogd te worden. Dat kan *ik* niet. Laat "alleen maar mijn oom Mangkoe-boemi voogd van mijn neef worden." — De Resident nam geen genoegen in dat voorstel. Uit vrees voor den Gouverneur-generaal durfde hij geen verandering maken in het besluit. Hij hield bij den Prins aan, maar te vergeefs. De Resident Bongos[2] wierd boos. Toen zeide de Prins: "Zend iemand naar Batavia, en laat "de verheffing van mijn neef wat uitgesteld worden. Wat haast is er "bij, dat wij niet zouden wachten naar een brief van Batavia, opdat "ik ontheven mag worden van mijn bezwaar." — De Resident nam er genoegen in, en de verheffing tot vorst wierd uitgesteld, totdat men antwoord ontvangen zou hebben van Batavia.

De Vorstinne-weduw was zeer ongerust, omdat de verheffing van haar kleinzoon geen plaats had, daar Prins Dipå-nĕgårå hindernis in de weg leî, terwijl de andere Prinsen er genoegen in namen. Zou hij zelf Vorst willen worden? De Vorstin was zeer bevreesd, dat er van de verheffing van haar kleinzoon niet komen zou. "Wat zal er van mij "worden, als Prins Dipå-nĕgårå aan de regering komt. Hij is toch de "zoon van een bijwijf." De Vorstin begreep het verkeerd; haar vrees was ontijdig: zij stelde de zaak zich niet goed voor.

De Vorstin-weduwe verzocht den Resident om in de Kraton te komen. Het duurde niet lang, of deze kwam. De Vorstin was zeer in haar schik; zij wachtte hem af op een afgezonderde plaats, om zamen te beraadslagen zonder getuigen. Zij zaten digt bij elkander, op een

---

[1] Een *Pandita* is iemand, die zich op de beoefening van geestelijke en godsdienstige wetenschappen toelegt; een *Santri* is een persoon, die zich voor het priesterambt bekwaam zoekt te maken, of ook iemand, die als zulk een Santri leeft, stil en ingetogen.

[2] "Wie deze Resident is geweest, kan ik niet gissen. *Bongos* beteekent een zwarte "vlek op het aangezigt. Men zegt, dat een der Engelsche Residenten te Djokjokarta "zoodanig een vlek op zijn aangezigt had. *Bongos* zou dan een bijnaam geweest zijn, "welken men aan dien Resident gegeven heeft." WINTER. — De Resident die met deze bijnaam bedoeld wordt, kan niemand anders geweest zijn, als De Salis.

wijze, die achterdocht verwekte. De vorstin was boos op Prins Dipå-nĕgårå, zij verdacht hem van er naar te streven om vorst te worden. Dit was echter geenszins het geval: de moeder had alleen maar verkeerde vermoedens.

Toen men in orde gezeten was, sprak de vorstin: "Wat is toch de "rede, dat de verheffing van mijn kleinzoon geen voortgang heeft. De Resident verhaalde haar toen de geheele toedragt van de zaak. — De vorstin gaf toen een slechten raad aan den Resident, en zeide op een vleemende toon: "Bekommer er u niet te veel over! Als men die "Pangeran Dipå-nĕgårå zijn zin geeft, dan zal hij het lastig maken. "Ik voel, het is niet goed. Ja, laat die Dipå-nĕgårå maar loopen; wat "zou het te beteekenen hebben? Als men wacht, dan zal hij het lastig "maken. Hij zal wel nooit het goede beoogen."

Het duurde lang, eer er een brief van Batavia ontvangen wierd. Van tijd tot tijd wierd de Resident in de Kraton genoodigd, en ook ongenoodigd ging hij daar heen: avond op avond, of ook wel overdag. Wie zou de wil van den Hollander durven weêrstreven?

De Resident Bongos was de Vorstin zeer toegenegen; hij luisterde naar al haar voorslagen. Danoe-rĕdjå vereenigde zich er meê, en Wirå-nĕgårå liet zich meêslepen; die had geen zelfstandigheid. Niemand was er om zich tegen die drie personen te verzetten. Zij waren het zamen eens, en om de raad van den Prins bekommerde men zich niet. De raad van de Sultane was niet goed, en ook Wira-nĕgårå en Danoe-rĕdjå begrepen de zaken geheel verkeerd. In de voorstellen van Dipå-nĕgårå wilden zij niet treden; want zij waren hem wangunstig, en zouden gaarne zien, dat hij in onmin geraakte met de Hollanders.

De Vorstin had hoe langer hoe verkeerder begrippen. Zij zeide: "U moest toch niet langer op een brief van Batavia wachten"! Danoe-rĕdjå nam het woord op en zeide: "Het is wenschelijk, de raad van "de Vorstin te volgen." — De rede, dat Danoe-rĕdjå dat verkeerde voorstel ondersteunde, was, dat hij een grief had tegen de Europeanen. De Prins Dipå-nĕgårå was alleen van een ander gevoelen. Al de overige prinsen hadden ontzag voor Danoe-rĕdja: alleen Prins Dipå-nĕgåra wilde niet aan zijn huis komen; zelfs deed hij hem van tijd

tot tijd verwijtingen, omdat hij door zijn bemiddeling Patih geworden was.

Eindelijk kwam de brief van Batavia. Er had een vergadering plaats van al de Prinsen en Grooten in het Residentiehuis. Het verzoek van Prins Dipå-nĕgårå wierd door het Gouvernement ingewilligd; wat hem zeer verheugde. De verheffing van den nieuwen Sultan wierd evenwel nog eenige dagen uitgesteld.

Nadat Prins Dipå-nĕgårå thuis gekomen was, verrigtte hij het avondgebed, en wenschte toen naar Silarong te gaan. Hij verlangde naar de bloemen en het plantsoen, die de grot versierden, en wenschte daar naar te gaan zien. Hij begaf zich er naar toe, alleen maar van twee pages vergezeld, in het zwart gekleed, en met een wandelstok in de hand, even als een Pandita. Nadat hij daar aangekomen was, begaf hij zich in de spelonk en verrigtte daar het schemeravondsgebed, en na het voornachtsgebed ging hij het plantsoen bezigtigen. Een tijd lang bleef hij buiten de spelonk; na het gebed te middernacht ging hij er weêr binnen.

Toen hij zoo drie dagen te Silarong vertoefd had, hoorde hij achtervolgens eenige kanonschoten, zooals er gelost plegen te worden tot eerbewijs bij de aankomst van een brief. "Laat ons spoedig naar huis gaan"! zeide hij tot zijn pages, en begaf zich met alle spoed naar Sélå-"rådjå. Daar aangekomen zijnde, zeide hij: "Hoor je dat geschiet? wat "zou dat wezen?" — Kĕrtå-djåjå zeide: "Heer, ik ben naar het Sindoe-"djåjå-sche geweest, en heb gehoord, dat Uw Hoogheids jonge neef "bevestigd en geïnstalleerd wordt in zijn waardigheid als Sultan [1]." — De Prins bleef een wijl sprakeloos; zijn borst wierd gloeijend rood, zijn lippen beefden, en hij zeide in zich zelf: "Wat mag toch de rede zijn, "dat men, terwijl mijn neef tot Vorst verheven wordt, mij achterlaat? "Dat zal wel een looze streek zijn van dien vuilen Danoe-rĕdjå, en van "Wirå-nĕgårå en van moeder!" — Hij bleef zwijgen, sloot zich in zijn slaapkamer te Sélå-rådjå op; bleef drie dagen en drie nachten te bed, zonder er uit te komen. Hij gevoelde zich erg gekrenkt, en zeide tot

---

[1] De installatie had plaats den 19den December.

zich zelf: "Het is, als of ik het zelf niet ben! ik lijk geen mensch "meer! Danoe-rĕdjå, Wirå-nĕgårå en moeder behandelen mij niet goed. "Ik heb geen plan om mij met geweld meester te maken van het rijk: "evenwel heeft men kwade verdenkingen tegen mij, en legt men mij "geheime lagen."

Nadat hij zich in zijn lot getroost had, wilde hij naar buiten gaan; maar hij gevoelde daartegen toch een huivering; hij schaamde zich voor het gepraat van de menschen. Hij zocht zich op nieuw te troosten, en zeide bij zich zelf: "Het is toch blijkbaar de wil van den Allerhoogste, "en van niemand anders. Het is nu eenmaal de wil van den Aller-"heiligste. Indien ik het mij niet getroostte, dan zou het de verwoes-"ting van het land ten gevolge hebben, en ik zou gekastijd worden "door den Allerhoogste. Ik zou een ontevreden mensch zijn."

Toen liet hij den gewezen Pengoeloe bij zich komen. Deze kwam, en zat vóór den Prins onder de koemoening-boom. Hamad-bawi en Sĕtrå-winangoen wierden ook geroepen, alsmede Djåjå-moeståpå en zijn Patih, Singå-rĕdjå. Deze waren de oudsten. Prins Dipå-nĕgårå was op de zwarte steen gezeten, en liet Strå-widjåjå lezen uit het boek Ardjoenå-widjåjå, te beginnen met het verhaal, dat deze kluizenaar ging worden. — Toen het lezen geëindigd was, wierd er eten opgedischt. Weldra kwam ook de rijst, en gingen zij gezamentlijk eten. Eenige oogenblikken na het eten zeide de Prins tot den Pengoeloe: "Grootva-"der [1]! toen ik te Silarong was, hoorde ik in de vroege uchtend eenige "kanonschoten. Ik hoorde vreemd op, maar vermoedde, dat er een brief "aangekomen was, daar ik toch geen boodschap ontving. Ik spoedde "mij naar huis, en daar komende kwam ik Soeta-djåjå tegen, die van "het Sindoe-djåjå-sche kwam. Ik vroeg hem, wat geschiet dat was. "Hij antwoordde: ""Dat geschiet zijn saluutschoten bij de verheffing van ""uw Hoogheids neef tot Vorst."" — Een oogenblik wierd ik boos. "Ik verloor mijn bezinning, en een booze geest kwam in mijn hart. Ja, "bij Allah, men heeft mij verschalkt! De reden, dat ik naar de spe-

[1] Door Winter wordt hierbij aangeteekend, dat zóó dikwijls uit toegenegenheid of eerbied oude lieden betiteld worden.

"lonk gegaan ben, was om dat men 't eenige tijd had uitgesteld: "mijn voornemen was, om kort voor de bepaalde tijd naar huis te kee- "ren. En zie, daar heeft men mij achtergelaten, in strijd met de af- "spraak! Wat kan de rede wezen, dat men mij zulk een grief wil "aandoen? Ja, het is een looze streek van de Moeder en van Danoe- "rĕdjå en Wirå-nĕgårå! Zij zoeken mij driftig te maken. Wat zal het "gevolg wezen, als ik toegeef aan mijn drift! Gewis zou nog dit jaar "Djokjo in oproer komen! Het lijkt wel, of Prins Dipå-nĕgårå geen "mensch meer is! Telt men mij dan niet onder de afstammelingen van "den Sultan van Mataram?"

De Pengoeloe zocht hem tot bedaren te brengen, en zeide: "Ach, "Heer! laat deze zaak toch geen verdere gevolgen hebben! Dit is een "bezoeking van den Duivel. Ach, Heer! houd de Leer in het oog, en "vergeet den Albestuurder niet! Geef acht op zijn beproeving, en wees "hem dankbaar! Uw Hoogheid wenscht in te dringen in de kennis, en "ten laatsten is er beproeving! Hoe is het mogelijk, dat U niet her- "kent, wat er geschapen wordt om U te begoochelen? Indien U het "niet herkent, dan is uw kennis ijdel." — De Prins wierd werkelijk door deze toespraak getroost. "De Pengoeloe," zeide hij tot zich zelf, "heeft gelijk! Het komt volkomen overeen met de leer van de Schrif- "ten. Als men naar de Leer niet handelt, en de geschiedenissen leest "zonder vrucht, dan strekt het tot vloek in deze en in de toekomende "wereld?" — Oogenblikkelijk vermande zich de Prins: de gekrenktheid van zijn eergevoel was geheel verdwenen. Hij was getroffen, toen hij die priesterlijke vermaning hoorde: zijn gramschap zwichtte voor de Leer. Inderdaad schepte hij behagen in de Leer, en hield veel van het lezen in de Schriften. Als hij geen lust had te lezen, dan liet hij iemand komen om hem voor te lezen, en hoorde het met aandacht aan.

Het gezelschap ging vervolgens uit elkander. De Prins dacht niet meer aan het gebeurde. Op het uur van het middaggebed gingen zij te zamen bidden in de moskee te Sélå-rådjå. Daarna begaf zich ieder naar zijn eigen woning.

Den volgenden morgen ontving hij een brief van den Resident, die

hij na lezing beantwoordde [1]. Het gemoed van den Prins was van zijn gekrenktheid genezen: het klaarde op als een bewolkte hemel.

Eenigen tijd daarna behaagde het den Gouverneur-generaal den Resident Bongos door een ander te doen vervangen, omdat hij door den Gouverneur verdacht gehouden wierd van intrigues in zijn relaties met de Prinsen aan het hof van Djokjo. Zijn opvolger was de Heer Smissaert. Bij de overdragt van het bestuur en de boeken wierden al de Prinsen verzocht tegenwoordig te zijn; en van al de Prinsen wierd in het bijzonder Prins Dipå-nĕgårå aan den nieuwen Resident aanbevolen, om te zorgen, dat hem geen krenking wierd aangedaan. De heer Smissaert beloofde voor de goede verstandhouding van de gezamentlijke Prinsen zorg te zullen dragen.

Onder het bestuur van den Resident Smissaert waren al de Prinsen wel te moede, en ook Prins Dipå-nĕgårå stond met hem op een goede voet. Al wat hij verlangde, verkreeg hij. Hij verkreeg vergunning van de Hollanders, om zijn pelgrimages en zijn godsdienst te verrigten, zonder dat iemand hem daarin verhinderde.

's Avonds las de Prins in de Koran, en stelde zich daarbij drie secties tot taak; 's morgens liet hij zich door zijn oudste in het lezen van de Koran bedrevene ondergeschikten bij beurten voorlezen; en als men drie kapittels gelezen had, dan ging men gezamentlijk eten. Zoo ging het alle morgens een maand lang achtereen. Dan verkoos hij bij afwisseling allerlei godgeleerde en godsdienstige werken te lezen, en na een maand weêr andere werken, nu eens Soeloeks, dan eens de Ambijå, dan

---

[1] Waarschijnlijk heeft hij toen ook zijn zegel en handteekening op het formulier van eed als voogd van den minderjarigen Sultan gezet. Door den Gouverneur-generaal van der Capellen is althans een kopie van het formulier van eed, zooals het door Dipå-nĕgårå onderteekend en bezegeld was, aan de Regering in Nederland overgezonden. Onder dat formulier van eed staat wel als dagteekening 19 December 1822, even als onder het door Mangkoe-boemi bezegelde en onderteekende: maar deze dagteekening bewijst niet, dat het juist ook op die dag door Dipå-nĕgårå bezegeld en geteekend is, en dat dus alles, wat hier boven verhaald is, niet waar zou kunnen zijn. Veeleer is het te betwijfelen, of de Resident wel alles, wat er te Djokjo gebeurd is, naauwkeurig aan den Gouverneur-generaal berigt heeft.

weêr geschiedenissen van Arabische en andere Vorsten, van goeden en van slechten, of wel de Ardjoenâ-widjâjâ en de Râmâ. Den Prins verveelde het nimmer, maar de lezers klaagden; indien zij niet beducht geweest waren voor zijn ongenoegen, zij zouden het hem geweigerd hebben.

De Prins scheidde met het dagelijksch lezen alleen maar uit, als hij bedevaarten ging doen, naar het zeestrand, naar Pamantjingan. Hij schepte behagen in het bestijgen van bergen, zooals in het Zuidergebergte de Blimbing, de Palian, de Sampan, de Ngoeloesan en de Giring. Hij kende al de groote en kleine spelonken, hoe ver ook van zijn woonplaats afgelegen. Hij nam op zijn hoogst maar drie pages meê, en droeg niet anders als zwarte kleêren. Weinig menschen herkenden hem: als hij van zijn togten terugkwam, was Sĕlâ-râdja zijn verblijf. Alleen op Donderdag kwam hij thuis, en vervulde zijn pligten bij zijn vrouwen, die daarom morden.

De Prins had geen lust, gedurig aan het Hof te komen. Als hij lust had, dan ging hij naar het Residentiehuis, en, als hij een visite gemaakt had bij den Hollander, dan ging hij naar de Kraton en bezocht de Vorstinne-moeder en zijn neef den jongen Vorst, die toen vier jaar oud was. Toen deze eens vrolijk met kleine pages op het plein speelde, liet zijn oom hem roepen, nam hem op de schoot, en streelde hem het hoofd. De tranen kwamen hem daarbij in de oogen, tot blijk, hoe veel hij hield van zijn jongeren broeder, wiens eenig zoontje nu Vorst was. Als de Prins dan na een poos naar huis ging, dan wilde zijn neefje met hem meê. Namelijk zijn grootmoeder en moeder leerden hem den Prins Vader te noemen. De jonge Vorst ging dan meê naar Tĕgal-rĕdjâ, bleef daar een wijl, en ging dan 's avonds naar de Kraton terug. Zoo ging hij van tijd tot tijd naar Tĕgal-rĕdjâ, met zijn moeder of grootmoeder, soms ook wel alleen. Zijn oom hield heel veel van hem.

Eenige tijd daarna deden de Rijksbestierder en de Toemĕnggoeng Wirânĕgârâ een voorstel aan den Resident, met oogmerk, om de beide Prinsen (Dipâ-nĕgârâ en Mangkoe-boemi) een deuk te geven. "Als u het goedvindt," zeiden zij, "dan zou het goed zijn, om de weg ten westen van de hoofdplaats "van de markt te Koetjèn af naar het zuiden te verlengen, regt door naar

"de berg Padakkan, vervolgens naar Pandåwå, en dan verder over Silarong, "Pidjénan en Mangir naar de rivier Prågå, om zich daar te vereenigen "met de weg naar Sĕnepi; en ten noorden van de markt van Pakoen-"tjen af regt door over de desa Tompéjan, waar men binnen in de desa "een lusthof heeft met allerlei fijne vruchtboomen; en van Tompéjan "noordwaards regt door over het dorp Ngloewes naar het dorp Tĕrini, "om zich verder noordwaarts te vereenigen met de groote weg. Wij ge-"looven, dat dit goed zou zijn voor de toekomst, daar de menschen, "die ten zuiden van de hoofdplaats wonen, dan gemakkelijker naar het "noorden zullen kunnen reizen." — De Resident antwoordde: "Tĕgal-"rĕdjå is de grootste hinderpaal. Overlegt de zaak nog eens goed. Denk "niet, dat ik mijn toestemming al gegeven heb! en gaat niet ligtvaardig te "werk. Indien de Prins er geen genoegen in neemt, dan moet gij het "niet doorzetten: doet het dan niet! Gij moet hem niet noodzaken, "als hij het niet goedwillig toestaat. Als hij genoodzaakt wordt, dan "zal het geen goede gevolgen hebben; het zal een bron van onlusten "worden: want ik heb met Dipå-nĕgårå een verbintenis aangegaan, dat "wie begint met kwaad doen, geen zegen mag ervaren." — De Resident zeide nog: "Van al de Prinsen van Mataram, verstoute niemand "zich dezen te grieven, of er zullen onfeilbaar onlusten voor het rijk "uit ontstaan. Danoe-rĕdjå, denk aan hetgeen ik u zeg!"

Nadat de Rijksbestierder Danoe-rĕdjå met Wira-nĕgårå het residentiehuis verlaten had en thuis gekomen was, ging hij dadelijk met Wirå-nĕgårå overleggen, en men besloot, om bakens te zetten voor een weg van het noorden naar het zuiden. De Rijksbestierder wilde de weg onmiddellijk langs de lusthof van den Prins Dipå-nĕgårå laten loopen. Hij had slechte bedoelingen: hij wilde den Prins misnoegd maken. Deze was al een weinig gekrenkt: dat wierd hij hoe langer hoe erger.

Dipå-nĕgårå had een lusthof aangelegd met allerlei fijne vruchtboomen in de desa Katómpejan, en die stond reeds in volle fleur. Toen kwamen er zendelingen van den Rijksbestierder, van de markt van Pakoentjen af, met Raden Brångtå-Koesoemå aan het hoofd, en met last om bakens te zetten, noordwaarts regt op de lusthof aan. Zonder te waarschuwen, zetten zij er bakens door. De hovenier ging dadelijk be-

rigt daarvan geven aan den Prins, die hem vroeg, wie aan het hoofd van die menschen stond, die gezonden waren om bakens te zetten. En, toen de hovenier hem geantwoord had, dat het Brångtå-koesoemå was, zeide de Prins: "Brångtå-koesoemå is wel laatdunkend, met er "tegen mij geen woord over te komen spreken. Omdat hij afgevaardigd "is door Danoe-rĕdjå, gedraagt hij zich laatdunkend tegen mij! Hij "moest toch bij mij gekomen zijn, om er mij om te verzoeken! Gaat "al die bakens uitrukken, en, als Brångtå-koesoemå het niet hebben "wil, geeft hem dan oorvegen, dat hij er hoofdpijn van krijgt."

Zijn bedienden gingen er dadelijk op los, en rukten de bakens uit de grond. Toen Brångtå-koesoemå dat zag, had hij er erg veel tegen, maar kreeg een oorveeg van Dĕrmå-djåjå, en zette het zoo hard als hij kon op een loopen. Zijn paard liet hij in de steek. Bij den Rijksbestierder gekomen, verhaalde hij dezen al het voorgevallene.

Het deed den Rijksbestierder leed, dat Raden Brångtå-koesoemå oorvegen gekregen had, en hij trok zich dat aan. Hij ging naar den Resident, en vertelde hem, wat er gebeurd was. De Resident zeide: "Vroeger heb ik u al gezegd, dat gij dien Prins goed moest bejegenen "en hem in alle voorkomende zaken kennen. Daar is die Brångtå-"koesoemå bakens gaan zetten, zonder hem daartoe een verzoek te doen. "Het kon niet anders, of dat moest den Prins Dipå-nĕgårå zeer doen. "Met regt heeft hij oorvegen gekregen, dat hij er hoofdpijn van had."

Danoe-rĕdjå's hart voedde wrok tegen Dipå-nĕgårå.

Eenige tijd daarna gebeurde het, dat men naar de wester-kraton (dat is de Pråbå-jåså, het Serail) ging, om bezoeken af te leggen bij de Vorstinne-moeder, die zwaar ziek was. De Prins Dipå-nĕgårå kwam daar ook, en zat op een stoel op het plein vóór de Moskee. Daar liet hij den Rijksbestierder bij zich komen, en had een woordenwisseling met hem, waarbij hij hem zijn misnoegen te kennen gaf, om reden dat hij het verzoek van de Hollanders om de rijstvelden van het dorp Rĕdjå-winangoen had ingewilligd. "Al was het, dat gij het wildet inwilligen; "je moest toch met mij geraadpleegd hebben. Hoor, Danoe-rĕdjå, gij "bewijst goedheden aan de Hollanders, en geeft hun geschenken, om "hun gunst te verwerven, van hetgeen uw eigen goed niet is. Het

"gaat er u wel meê! Gij verliest er niets bij, en wint er slechts meê." De rede, dat de Prins zich niet ontzag, den Rijksbestierder zoo zijn misnoegen te toonen, was, dat de Prins het was, die hem Rijksbestierder gemaakt had, terwijl de Hollanders hem maar geagreëerd hadden. Maar op dat oogenblik besefte Danoe-rĕdjå dat niet, dacht niet aan zijn eerste opkomst, en gaf den Prins een eenigzins vinnig antwoord. De Prins gaf hem hierop met zijn pantoffel een slag op zijn wang. — Danoe-rĕdjå gevoelde zich hierdoor erg beleedigd, omdat het plaats had gehad in tegenwoordigheid van vele menschen; maar hij dacht bij zich zelf: "Wie zou mij uit mijn betrekking ontslaan kunnen? Indien ik "de Hollanders aankleef, wie zal dan iets tegen mij durven bestaan?"

Prins Dipå-nĕgårå keerde terug naar Tĕgal-rĕdjå, en ging in zijn kapel te Sélå-rådjå. — Danoe-rĕdjå, diep gegriefd door het voorgevallene, begaf zich alle morgens naar het Residentiehuis en raadpleegde den Resident over alle zaken. Hij was niet gerust van hart, en zocht zijn bescherming bij de Hollanders. — Zij waren in het geheel niet eensgezind. De Rijksbestierder Danoe-rĕdjå sloot zich aan de Hollanders aan, Prins Dipå-nĕgårå hield zich eenigzins op een afstand en sloot zich niet bijzonder aan de Hollanders aan. Alleen voor het uiterlijke leek hij wel met hen te zijn. Want hij was gedachtig aan de Leer: hij wist, dat de mensch, wat de godsdienst betreft, zich voor alle dwalingen moet wachten. Indien zijn geloof ijdel wordt, dan wordt hij door God verworpen en verstooten, en niet gerekend te behooren tot het volk van den geliefden Profeet. Daarom moet hij deze wereld maar laten begaan; als hij maar de toekomende beërft.

Een tijd lang daarna nam de Pĕngoeloe Rahmaniddinå zijn ontslag, en wierd vervangen door zijn Kĕtib, met de titel van Kamaloddiningrat, die als zoodanig wierd aangesteld door de Vorstinne-moeder en den Rijksbestierder, met agreatie van den Resident, zonder dat de Prins daarin gekend wierd. De Prins was over de wettigheid van die aanstelling langen tijd in een onaangename stemming. "Immers een "Pĕngoeloe," zeide hij bij zich zelf, "kan niet aangesteld worden "door den Rijksbestierder: alleen de Vorst kan een Pĕngoeloe aan-"stellen. En, is het de Vorstinne-moeder, die hem aangesteld heeft;

"die is geen Vorst. Zoo heeft zij zich de landvoogdijschap aangema- "tigd. Al was hij aangesteld door mijn neef; mijn neef is immers nog "geen wettig regerend Vorst. Mijn neef is immers nog een kind, dat "nog zijn oordeel niet heeft: hij doet nog niets anders als Béngkat-spelen "en heen en weêr draven. Mijn neef is nu pas vijf jaar: hij heeft de "landvoogdijschap nog niet. Hij is alleen maar tot Vorst aangesteld, "opdat de erfopvolging niet verloren zou gaan: maar hij regeert nog "niet wettig als Vorst. Anders was het met wijlen zijn vader; in alles "wat hij deed, en stelde hij een Pĕngoeloe aan; zijn landvoogdijschap was "volkomen wettig. — Indien de vorige Pĕngoeloe zijn post niet neêr- "gelegd had, zou ik geen ongerustheid hebben. In zijn betrekking her- "steld worden, wilde hij niet; maar vroeg verlof om als bedevaartganger "naar Mekka te mogen gaan; en men kon hem daarvan niet terughou- den. De rede, dat hij zijn betrekking neêrgelegd heeft, was dat er van "tijd tot tijd door den Rijksbestierder inbreuk gemaakt wierd op zijn "regtspraken. Ten lange laatsten kon hij het niet langer uithouden: "ligt zou hij later tot verkeerdheden vervallen. Het is nu eenmaal de "wil van de Voorzienigheid; het zal aanleiding geven tot verderf en "verwoesting van het Mataramsche rijk."

De Prins was zeer onaangenaam te moede. Hij dacht aan de over- levering in het voortreffelijke werk *Topah* genaamd, dat de landvoog- dijschap van een Vorst niet wettig is, als hij nog niet meerderjarig is. "Is dit het geval, dan kan de tegenwoordige Pĕngoeloe niet wettig een "huwelijk voltrekken; en om regt te spreken, heeft hij geen bevoegd- "heid van een Vorst ontvangen. Danoe-rĕdja is geen Vorst: de Vor- "stinne-moeder is het ook niet. De Sultan is nog geen wettig Vorst. "Derhalven is de regtspraak hier niet in orde: de bepalingen van de "Schriften worden uit het oog verloren." — Hij raadpleegde hierover de schriftgeleerden, die bekend waren met de bepalingen van het rijk; allen vonden het eveneens zoo. — De bekommering van den Prins wierd hoe langer hoe grooter; eindelijk schreef hij een brief aan de Vorstinne- moeder. De brief wierd verkeerd opgevat, en op deze wijze beantwoord: "Ik heb een hekel aan den ouden Pĕngoeloe! Hij heeft immers zijn "betrekking neêrgelegd! Hoor, denk er niet meer aan! Ik zou mij

"schamen voor het gepraat van de menschen. Trouwens, de installatie "heeft al plaats gehad. Wat weet ik van de Schriften! Al stond de "Prins ook borg voor den ouden Pengoeloe, en al hield hij er nog zoo "op aan; ik geef er mijn toestemming niet toe. Het is nu eenmaal "door de Hollanders geagreëerd, en ik ben bang voor de Hollanders."

De Prins ontving dezen brief te Tĕgal-rĕdjå. De inhoud was hatelijk. Aan het slot stond nog: "Houd uw voorslagen maar achter! Als de "Prins met alle geweld dingen, die nu eenmaal gedaan zijn, wil ver-"anderen; hij zal toch de Hollanders wel ontzien." — Het stuitte den Prins geweldig tegen de borst. "Aan Moeder," zeide hij, "is niets te "doen. Ik beoogde het welzijn van het land. Ik laat het over aan den "Allerhoogste. Ik vrees, dat de ondergang van het rijk van Mataram "in zijn raadsbesluit reeds bepaald is."

Van deze zaak wierd na eenige tijd niet meer gesproken. Maar daar had nog iets anders plaats. De huwelijken onder de Pinggirs konden niet voltrokken worden [1]. De Chakims [2] en de Pĕngoeloe wilden de Pinggirs niet trouwen, omdat zij krijgsgevangen gemaakte slaven van den Vorst waren. De Vorst moest ze doen trouwen. Nu was het geval, dat de Vorst nog niet meerderjarig was. Het was nog maar een kind, dat geen landvoogdijschap kon uitoefenen. De zaak had volgens de Leer zwarigheid. Toen wierden de schriftgeleerden geraadpleegd, en deze verklaarden eenstemmig, dat Prins Dipå-nĕgårå de landvoogdijschap bezat, om Pinggirs door middel van een Chakim als Wàli in 't huwelijk te verbinden. — Deze uitspraak van de Schriftgeleerden wierd door tusschenkomst van den Rijksbestuurder meêgedeeld aan de Vorstin-grootmoeder. Zij besloot om daaraan gehoor te geven, en zeide tot den Rijksbestierder: "Danoe-rĕdjå, geef last aan den Pĕngoeloe, om

---

[1] De *Pinggirs* zijn menschen, naar men zegt, van Pàti of van Balĕmbangan afkomstig, in de oorlog krijgsgevangen gemaakt en dienstpligtige onderdanen (slaven) van den Vorst. De vrouwen worden veelal tot minnen aan het hof gebruikt, terwijl de mannen een handwerk uitoefenen.

[2] De *Chakim*, zooals ook door Winter hierbij aangeteekend wordt, is een regter bij de priesterlijke regtbank, die de bevoegdheid heeft, om meisjes en vrouwen, bij ontstentenis van een Wàli, in het huwelijk te verbinden.

"zich spoedig naar Tĕgal-rĕdjå te begeven, en mijn zoon Dipå-nĕgårå "te verzoeken, om zijn benoeming tot Pĕngoeloe te agreëren, en hem "tevens agreatie te verleenen, om Pinggirs in het huwelijk te verbinden "door middel van een Chakim."

De Rijksbestuurder zond onmiddellijk iemand naar den Pĕngoeloe Kamaloddininggrat, die zich in de Soerambi bevond in de volle vergadering van de schriftgeleerden. — Die schriftgeleerden houden zich zelf voor heel heilige mannen; maar in de tegenwoordige tijd zijn zij te vergelijken met wouwen, die zich in de lucht verheffen, en naar alle kanten gluren en rondzien naar een prooi. Hun hart is niet zoo als het wezen moet. — De bode bragt zijn last op deze wijze over: "Pĕngoeloe, de Vorstin en de Rijksbestierder gelasten u, om u, vergezeld "van al de schriftgeleerden, ten spoedigsten naar Tĕgal-rĕdjå bij Prins "Dipå-nĕgårå te vervoegen. De Vorstin keurt het voorstel van de schrift-"geleerden goed; de Resident geeft er zijn toestemming toe, en de "Rijksbestierder heeft er niets tegen. Het is conform met de Schriften. "Ga den Prins Dipå-nĕgårå om zijn agreatie vragen. Hij is de aller-"oudste in de familie, die regtens de voogdijschap uitoefent."

De Pĕngoeloe antwoordde, dat hij aan de last zou voldoen, en begaf zich ten spoedigsten op weg naar Tĕgal-rĕdjå. Toen hij bij den Prins kwam, zat deze op de zwarte steen onder de Koemoemingboom. Hij zag vreemd op, den Pĕngoeloe daar te zien komen met dat gevolg. De Prins bleef zitten, en nadat zij elkander de hand gegeven hadden, vroeg de Prins op een vriendelijke toon naar zijn welstand, en zeide vervolgens: "Het bevreemd mij, Pĕngoeloe, U hier te zien; heeft U hier "iets te doen?" — De Pĕngoeloe maakte een sĕmbah, en zeide op een vleijende toon, terwijl hij het hoofd ter aarde boog: "Ja, ik vervoeg "mij tot Uw Hoogheid, omdat ik, terwijl ik in de Soerambi zat, last "ontvangen heb van de Vorstin-moeder, om mij tot Uw Hoogheid te "vervoegen, en te verzoeken om de agreatie van mijn benoeming, en "mij ook de bevoegdheid te verleenen tot het sluiten van huwelijken "onder de Pinggirs. Ik bid Uw Hoogheid daartoe uw goedkeuring te "willen geven."

De Prins glimlachte in zijn hart en zeide: "Wat heeft moeder dit

"vroeger uit het oog doen verliezen? Ik ben niet in gebreke gebleven, "en heb haar een brief geschreven: zij heeft het van de hand gewezen, "en mij op een bitse, onwaardige wijze geantwoord. Het heeft mij zeer "gedaan, en ik heb het tot heden toe niet kunnen vergeten. Evenwel "nogtans, zoo ik den Pĕngoeloe geen agreatie verleende, dan zou ik mij "bezondigen tegen God. Dan zou ik onbarmhartig wezen" [1]. — Vervolgens zeide de Prins: "Pĕngoeloe, van nu voortaan zult gij de naam "voeren van Kamaloeddiningrat, en Pĕngoeloe zijn over het Mataramsche "rijk Ngajogjakarta-adiningrat. De geheele bedeeling van het regt stel "ik in uw handen."

De Pĕngoeloe maakte een sĕmbah, boog zich met het aangezigt ter aarde, en dankte den Heer. De gezamentlijke Kĕtibs en Ngoelamas waren getuigen. Zij hadden niet gedacht, dat de Prins zijn vroeger geuitte woorden zou willen intrekken. Het gebeurde evenwel, en zoo behoorde het ook. — Het hart van den Prins was verligt. Hij liet vervolgens zijn bedienden eten opdisschen, en na het eten liet hij allen vertrekken. De Pĕngoeloe, thuis gekomen, gaf berigt van zijn wedervaren aan den Rijksbestierder.

De Prins ging, even als vroeger, van tijd tot tijd bedevaarten doen naar heilige plaatsen: ook hield hij zich, even als vroeger, bezig met het lezen van boeken. Hij maakte daarin geen verandering. Zijn lust tot de Leer nam zelfs hoe langer hoe meer toe. Hij schepte er behagen in, kennis te maken met schriftgeleerden en vrome lieden. 's Avonds ging hij alleen uit en bezocht hen aan hun woningen. En dàn ging hij naar de moskee. Hij stak dan geld bij zich, en leidde daarvan neêr in de moskee, zooveel als hem goeddacht. Soms wierp hij daarvan op de weg. Ook gaf hij aan behoeftigen en verarmde oude lieden.

Prins Dipâ-nĕgârâ zijn hart was zeer gekrenkt, en hij deed zich zelf verwijtingen. De oorzaak hiervan was zijn moeder: want alle zaken deed zij maar af met den Rijksbestierder en Wirâ-nĕgârâ en met den Hollander, zonder den Prins daarin te kennen. Daarenboven was de

---

[1] Deze woorden kan men opvatten, als door Dipâ-nĕgârâ bij zich zelf gesproken; doch ook zoo, dat hij dit overluid tot den Pĕngoeloe gezegd zou hebben.

Vorstin zeer vertrouwelijk met den Hollander: zij had volstrekt geen geheimen. Ook 's avonds ging de Resident veel naar de Kraton; wat hij met de Vorstin wilde, ja, dat weet men niet! "Het Hof heeft zijn "achting verloren," sprak Dipå-nĕgårå bij zich zelf: "het rijk is in "waarde gedaald." De Prins had veel kommer. Van de Vorstinne-moeder en van Danoe-rĕdja kwamen hem veel onwelvoegelijke uitdrukkingen te ooren. "Men doet alle moeite," zeide hij, "om mij in mis-"crediet te brengen bij den Hollander; men beticht mij van mijn best "te doen om vorst te worden. Wat zal ik doen, om haar van den "Hollander te verwijderen?"

De Prins was neêrslagtig. Van tijd tot tijd deed hij bedevaarten naar heilige plaatsen. Zelden was hij thuis: hij hield zich maar op te Silarong. Zijn gedrag wekte achterdocht; het wierd opgemerkt door den Hollander, en de Rijksbestuurder maakte er aanmerkingen op. Ook de Vorstinne-moeder voedde argwaan, en raadpleegde er over met den Rijks-bestierder. Zij hield hem verdacht van verkeerde bedoelingen. "Zeg eens, Danoe-rĕdja," zeide zij, "wat zeggen de menschen, dat Dipå-nĕ-"gårå voor heeft? Zelden is hij thuis: hij zit maar altijd te Silarong "te bidden. Ik vrees, dat hij verkeerde bedoelingen heeft, en de vaan "des opstands zal opsteken; en als dit gebeurt, dan zal men een zware "partij aan hem hebben! Zijn gedrag wekt achterdocht!" — De Rijks-bestierder, die nog een wrok tegen Dipå-nĕgårå voedde, en zich de slag herinnerde, die hij met de pantoffel op zijn wang gekregen had, en die hem nog zeer deed en schamen deed, als ook, dat Dipå-nĕgårå hem kwade namen gaf en vertelde, dat het door zijn medewerking was, dat hij Rijksbestierder geworden was; — de Rijksbestierder antwoordde, met doel om de Vorstin in haar overtuiging te versterken: "Uw Hoogheid zou wel gelijk kunnen hebben. Ik heb menschen in "hun gesprekken tot elkander hooren zeggen, dat de Prins wilde gaan "rondreizen. Hij zegt, — een bediende van hem had het gehoord, — "hij wil niet onder de Hollanders staan. "Hier te lande," zegt hij, ""is het zoo gesteld, dat men zelfs om Vorst te worden, het gescha-""pen moet worden door de Compagnie." Zijn hart kan het niet ver-"dragen, onder een ander te moeten staan; het is trotsch. "De Euro-

““peanen,” zegt hij, “vragen onophoudelijk om sawahs: ten lange ““laatsten zal hier alles in handen komen van buitenlanders.”” — De Rijksbestierder zeide verder. Ik heb zelf van een beraadslaging van “den Prins gehoord. Ik heb iemand op mijn erf wonen, die de “wacht bij de buitenpoort waarneemt, en wiens vader in dienst is te “Tĕgal-rĕdjå. Die heeft mij gezegd, dat de Prins Dipå-nĕgårå van plan “is om de hoofdplaats te verlaten, en te Silarong te gaan wonen.” — De Vorstin zeide daarop: “Als dat zoo is, dan beoogt hij wat groots! “dan wil hij zich opwerpen als Vorst, en geheel Java tot zich trekken. “En, al volbrengt hij het niet; wij zullen er ongeregeldheden door “krijgen. Nu, Danoe-rĕdjå, ga gij het dadelijk meêdeelen aan den “Hollander! Wij moeten zorgen, dat hij er niet doorsluipt. Als hij ons “ontsnapt, en hij de hoofdplaats verlaat; dan faalt het niet, of er zal “oproer ontstaan in Mataram, en wij zullen een zware partij aan hem hebben. “Het desa-volk hangt die Dipå-nĕgårå aan. Zonder twijfel zal hij spoedig “een groote aanhang krijgen. Het gemeene volk zal zijn gezag erken-“nen.” — De Vorstin hield hier plotseling stil, inwendig beducht, dat zij misschien mis had. “Nu,” zeide zij tot Danoe-rĕdjå, “ga heen, en over-“weeg de zaak goed met den Hollander! en laat er geen misverstand “plaats hebben! Ga het zonder dralen met hem overwegen!” — Danoe-rĕdjå begaf zich terstond met een opgeruimd gemoed naarden Resident met wien hij een lang gesprek had. De Resident knikte maar, en sprak niet: maar het deed hem genoegen.

Prins Dipå-nĕgårå was zeer onaangenaam te moede. Velen waarschuwden hem, dat de Compagnie het op hem gemunt had; dat de Hollanders zich voorstelden, dat hij in opstand zou komen. Zijn gemoed was onrustig: overdag at hij niet, en ’s nachts sliep hij niet. Hij zeide tot Djåjå-moeståpå, dat deze zich in eenzaamheid moest gaan afzonderen te Djimatan, aan het voeteneinde van het graf van Sultan Agoeng. — Djåjå-moeståpå vertrok onmiddellijk met een volgeling. Op Donderdag-avond kwam hij daar aan, en werd door den sleutelbewaarder, Kjaï Balad genaamd, geleid naar het voeteneinde van de grafstede buiten de Tjoengkoeb [1],

---

[1] Een gebouw over een graf, met gordijnen omhangen.

waar hij den geheelen nacht doorbracht. Het was erg koud; dat hem zeer hinderde. Hij bad den geheelen nacht, dat hij een openbaring mogt ontvangen, gunstig of ongunstig, voor den Prins.

Met het aanbreken van de dag kwam Kjaï Balad, na zijn morgengebed verrigt te hebben, en ontsloot de deur van het graf. De afgezondene ging naar binnen, en zette zich aan het voeteneind neder. Na het graf van alle kanten schoon gemaakt te hebben, ging hij weêr zitten en bad; daarbij te kennen gevende, dat hij afgezonden was. — Toen hij het gebed geëindigd had, zag hij in het midden van het behangsel een bloedvlek, een roode ronde plek zoo groot als een tafelbord. Hij bezag het naauwkeurig en ging daarop naar buiten, en vroeg den sleutelbewaarder Kjaï Balad: "Kjaï, wat is dat voor een roode vlek als "bloed, juist midden op het behangsel? Is dat er al lang? Of is "altijd het behangsel in het midden zoo rood?" — Kjaï Balad antwoordde: "Ik ben er ook van getroffen: het verwondert mij zeer het te "zien. Gister was die roode vlek niet te zien. Het is de wil van den "Heer, dat er op Java veel bloed vergoten zal worden: het is een voorteeken, dat er oorlog zal komen. De wil van God is onherroepelijk: hetzij "welvaart of verwoesting; Zijn raadsbesluit zal niemand kunnen afwenden."

Djåjå-moeståpå keerde terug naar huis; en toen hij te Tĕgal-rĕdjå gekomen was, vroeg hem de Prins naar zijn wedervaren. Djåjå-moeståpå verhaalde hem daarop alles, van het begin tot het einde. De Prins was getroffen op het hooren van dat berigt van zijn zendeling en zeide: "Is het teeken aldus; dan vrees ik, dat het de wil van de godheid is, "dat er oorlog zal komen op Java en er bloed vergoten zal worden. "Naar mijn gevoelen, is dat de wenk van den Allerhoogste, den Schep- "per, die de opperheerschappij voert over de gansche wereld." — Djåjå-moeståpå maakte een sĕmbah en hernam: "Ja, Heer, Uw Hoogheids "opvatting is juist! Indien de Heer eenmaal iets vast besloten heeft, "dan is het schepsel maar de uitvoerder van zijn wil. Wie zal het kun- "nen verijdelen? Wanneer de Godheid ons iets toeschikt, dan zullen "al de grootste Panditas het niet kunnen afwenden."

Vervolgens zeide de Prins tot Djåjå-moeståpå: "Ik wil je op nieuw "afzenden. Ga naar den Mĕsdjid-wåtoe (de *steenen moskee*) op het eiland

"Brambang, om je daar in eenzaamheid af te zonderen; en, zoo je "met mogelijkheid kunt; maak dan, dat je de Djâjâ-koesoemâ [1] krijgt. "Indien je die niet kunt krijgen; ga dan noordwaarts, en zet je te Pasir "aan het voeteneinde van het graf dààr. Ga dan verder naar Goemĕlĕm "je in eenzaamheid afzonderen, en bestijg dan de berg Tasik-windoe, "om je ook dààr in eenzaamheid af te zonderen. Vandaar moet je ver- "der gaan naar Tjahjânâ, als ook naar Pĕkiringan. Geen van die plaatsen "moet je overslaan. En te Lawet, — wat teekens er zijn, gunstig of "ongunstig met opzigt tot het rijk van Mataram, — te Lawet zijn er "teekens. — Morgen moet je dadelijk vertrekken. Tot reisgezel geef "ik je Djanodin meê. Neem ook je zoon Aboe-kasan meê, en ga onder "weg in het dorp Goejangan Kjàï Mofid afhalen, om je op reis van "dienst te wezen. Die is met de plaatsen bekend. Ook zal ik je nog "een dorpeling meêgeven, om je benoodigdheden voor de reis te dragen."

Den volgenden morgen kwamen zij bij den Prins afscheid nemen, die aan Djâjâ-moestâpâ benevens reisgeld zijn laatst afgelegde hoofddoek gaf, om tot een teeken te strekken, dat hij door hem gezonden was. Daarna gebood hij hun te vertrekken en gaf hun zijn zegenbede.

Djâjâ-moestâpâ vertrok daarop met zijn volgelingen [2]. Toen hij te

---

[1] "Naam van een bloem, ook geschreven *Widjâjâ-koesoemâ.* Deze bloem zou te "vinden zijn op het eiland Brambang, en er uitzien als onze zonnebloem. Een nieuw "benoemde Vorst en zijne gemalin moeten, in navolging der overlevering, daarvan "eten, ten einde schoone kinderen te verkrijgen. Volgens het volksgeloof zou ge- "noemde bloem er niet gevonden kunnen worden, wanneer degene, die daarom zendt, "geen aanspraak op de vorstelijke waardigheid heeft." WINTER. Verschillende legenden omtrent deze bloem en den oorsprong van het gebruik, dat er van gemaakt wordt, vindt men bij Junghuhn, Java I, blz. 366, en Teysmann, in het natuurkundig Tijdschrift voor Ned. Indië, IX blz. 349 en vgg. Op de laatstaangehaalde plaats vindt men tevens de oplossing van het raadsel, welke bloem die Widjâjâ-koesoemâ toch wezen mogt? De boom, waaraan zij groeit, is namelijk eene wilde soort van den te Batavia welbekenden koolboom of *sajoer-poetih.* Hij wordt een voet of 30 hoog en verdeelt zich digt bij den grond in takken, die aan de hoogste toppen trossen van kleine onaanzienlijke bloemen dragen, wier geur met die onzer teliotrope overeenkomt. Zie ook Miquel, Flora van Ned. Indië I, blz. 991, i. v. *pisonia sylvestris.*— P.

[1] Ofschoon ik niet alle plaatsen, die in dit verhaal, hier en op blz. 174 en vgg.

Goejangan aankwam, was Kjàï Mofid juist van huis: maar hij liet hem opzoeken, en, toen hij gekomen was, gaf hij hem te kennen, dat hij hem tot medgezel was toegevoegd, om met hem naar de Měsdjid-wàtoe te gaan bidden. Kjaï Mofid antwoordde daartoe bereid te zijn, en zeide: "Wat de meester wil; de gemeene man doet maar wat hem be-"volen wordt. Wat zijn Heer hem opdraagt, het mag goed of kwaad "zijn; hij doet maar zijn pligt met het uit te voeren."

Den nacht bleven zij te Goejangan; den volgenden morgen gingen

---

genoemd worden, kan terugvinden, zoo kan men toch vrij wel den weg aanwijzen, dien Djåjâ-moestâpâ en kjàï Mofid gegaan zijn. Op de heenreis schijnen zij meestal het strand gevolgd te zijn en benoorden Karang-bòlong om, over Ngajah, Tělatjap te hebben bereikt. Vandaar zijn zij naar Brambang overgestoken, zooals Noesa-kambangan hier genoemd wordt naar eene plaats, die tegenover Tělatjap ligt, en hebben er in het westelijk gedeelte de bekende druipsteengrot, "de steenen moskee" geheeten, bezocht. — Terugkeerende zijn zij volgens het bevel van den Prins naar Pasir, Goemělěm en den berg Tasik-windoe gegaan. Welke berg met dezen laatsten (dezelfde die op blz. 174 Sěgârâ-windoe genaamd wordt) bedoeld is, kan ik niet uitvinden. Ook Pasir vind ik niet, en het is slechts een louter afgaan op den klank, wanneer ik Goemělěm voor hetzelfde houd als Goemělar, daar ook deze plaats ten zuiden ligt van Pěkiringan, Tjahjânâ en den berg Lawet, die zij van het westen van Madya-rědja (volgens blz. 171 vg. in het distrikt Ngajah gelegen) steeds noordwaarts voortgaande bereikten. Immers de berg Lawet zal wel dezelfde zijn, die in het distrikt Tjahjânâ niet ver van Pěkiringan ligt en op de kaart van Junghuhn G. Labet genoemd is, en waarop zich een "heilig graf" bevindt. Op de kaart van Versteeg vindt men ongeveer op dezelfde hoogte het woord goenoeng-woeled staan. Pasir is dan waarschijnlijk nog ten zuiden van de Sěrajoe te zoeken, zooals insgelijks de berg T.-Windoe (die men toch moeijelijk voor denzelfden Windoe kan houden, die op de kaart van Melvill in het zuiden van Ledok gevonden wordt). Tusschen den Lawet en den Rebaboe (dat wel hetzelfde als Měrbaboe zal wezen) worden alleen Tji-barang en Pantaran genoemd. Het laatste kan naauwelijks een ander zijn dan dat, hetwelk aan den oostelijken voet van den Měrbaboe gelegen is, zoodat men om Tji-barang te zoeken de geheele ruimte tusschen Poerbôlinggo in Banjoemas en de Měrbaboe op de oostelijke grens van Kědoe overhoudt. Ik vind evenwel die naam op de kaarten niet en bij de menigte plaatsen van denzelfden naam, die er op Java zijn, zou het zelfs geheel onzeker wezen, of men, dien naam ergens vindende, de regte plaats getroffen had. Na den Měrbaboe beklimmen onze reizigers ook den Měrapi, en keeren dan weder huiswaarts. — P.

zij op reis, en kwamen den vierden dag in het distrikt Ngajah, waar zij in de desa Madyå-rĕdjå een nacht in de moskee doorbrachten. Van dààr trokken zij al verder en verder, en gingen door een groot woud, waar zij gestuit wierden door een groote rivier, Sĕrajoe genaamd, een diepe, breede rivier, waarvan de overkant maar flaauw te zien was, en waarvan het blaauwe, heldere water zich met een snelle vaart in zee stort. — Het duurde lang, eer er iemand was. De veerman was juist afwezig. Zij gingen toen hun gebed verrigten. Toen dit gedaan was, wachtten zij weêr een tijd lang aan de oostzijde van de rivier, en zagen in het midden van de rivier een vreeslijk groote kaaiman zich met zijn rug, zoo breed als een matje, boven water vertoonen. Zij wierden van vrees bevangen: het hart klopte hun. — Eindelijk zagen zij den veerman aankomen aan de overzijde van de rivier, en riepen hem toe. Dadelijk kwam hij met zijn vaartuig naar hen toe, roeide tegen de kaaiman aan, die onder water dook; en, toen hij aan de oostzijde gekomen was, stapten zij gezamentlijk in de boot, met diepe aandacht en naar de hemel geslagen oogen den Allerhoogste biddende, dat zij behouden met de boot aan de overzijde mogten aankomen.

Aan de overzijde aangekomen, stapten zij uit de boot en vervolgden hun togt, langzaam langs het zeestrand voortgaande. Daar zagen zij zeven herten van het eiland Brambang op de golven van de zee aankomen dobberen en aan wal komen, waar zij op het gezigt van de menschen het woud invlugtten. — Kort vóór zonsondergang kwamen zij te Tĕlatjap. Het dorp was niet veel meer als eene wildernis, met weinig woningen. Zij zochten daar een nachtverblijf. De Priester dààr was een gewezen Pĕtinggi [1] van het dorp. Zij begaven zich tot hem en zeiden: "Wij willen ter bedevaart gaan naar het eiland Nini-nini [2]. "Ook zouden wij zeer gaarne naar het eiland Madjĕti gaan en de bloem van het avondgebed gingen zij er weêr in, en verrigtten daar het mid-

[1] In het oorspronklijke staat hier *Prĕtinggi*. *Pĕtinggi* wordt in vele streken een *dorpshoofd* genoemd, die elders, zooals in het Soerakartasche en Djokjokartasche, een *Bĕkĕl* genoemd wordt.

[2] *Nini-nini*, of, zooals wat later, *Nini*, dat is *Grootmoeder*, *Grootje*, *Oudje*, schijnt een bijnaam van het eiland *Brambang* te zijn.

"zien, die men Widjåjå-koesoemå noemt. Wij wenschen de plaats te "kennen, waar die groeit." — Kjaï Rĕså-joedå (zoo heette de priester) antwoordde: "Indien gij het eiland Madjĕti wilt zien, dat kost veel. "Zoo gij het evenwel toch wilt, geef mij dan een honderd gulden; dan "zal ik u er met een vaartuig naar toe brengen, en ook naar het eiland "Nini." — Djåjå-moeståpå en Mofid antwoordden: "Wij kunnen daar "geen honderd gulden voor geven: al is het ook minder, dan zijn wij "er toch niet toe in staat. Wij zullen er maar van afzien: het kost te "veel." — Kjaï Mofid zeide vervolgens: "Ik heb een ander verzoek, "Kjàï! hoeveel vraagt gij voor een vaartuig van hier naar de Mĕsdjid-"watoe?" — Rĕså-joedå antwoordde: "Voor twee Spaansche matten zal "ik er u heenbrengen" [1]. — Zij maakten accoord, en betaalden maar terstond vooruit. Den volgenden morgen gingen zij scheep, voeren al westwaarts, en bereikten weldra het eiland. Aan wal gestapt, begaven zij zich terstond naar de moskee. De ingang was niet te zien, begraven onder het stuifzand van de zee. Dat was een eenzame plaats; menschen kwamen er niet. Het zand werd spoedig weggeruimd, en het gras uit de grond getrokken. Toen de ingang gezuiverd was, maakten zij vuur, en gingen met brandende fakkels de moskee binnen. De walm van de wierook, die zij ontstaken, vervulde de moskee met een aangename geur. Zij baden om een lang leven voor hun Heer, en loofden God. Den geheelen nacht sliepen zij niet, maar hielden zich bezig met bidden. — Met het aanbreken van de dag gingen zij de moskee uit. Gedurende de dag gingen zij uit en in. Om de tijd van het avondgebed gingen zij er weêr in, en verrigtten daar het middernachtsgebed. Zij baden God om loutering van hun gedachten, voor de welvaart van het rijk van Mataram, dat het geen onheil mogt we-

---

[1] Madjĕti is waarschijnlijk een der beide rotseilandjes, waar de Widjåjå-koesoemå groeit, en die aan het zuid-oost-einde van Noesa-kambangau zijn gelegen. Hunne kruinen, zegt Junghuhn, op de bovenaangehaalde plaats, zijn slechts bij zeer stille zee door middel van ladders, die in de praauwen zijn geplaatst, te bereiken. Nini-nini, dat verder aan de zuidkust schijnt te liggen, is misschien het andere dier beide rotseilandjes, maar het is even mogelijk, dat het nog weêr eenig ander is, waarvan de naam ons onbekend is gebleven.

dervaren, en voor het heil van den Prins. — Djanodin viel een oogenblik in slaap en kreeg een godlijke openbaring. Hij zag den Prins gezeten op het rund Goemarang [1], dat bijna zoo groot was als een berg. De beenen van den Prins raakten verstrikt in de wortels van Balaran [2], maar hij rukte zich los en de wortels braken. De Prins reed op zijn gemak verder. Toen ging het rund op hol, en raakte uit het gezigt. — Zoo was de godlijke openbaring. Djanodin wierd wakker, verwonderde zich over zijn droom, en begreep dat daardoor het lot van den Prins wierd aangeduid.

Twee nachten bragten zij zoo in de Mĕsdjid-wàtoe door, gingen toen weêr scheep, en keerden terug naar Tĕlatjap. Den volgenden dag gingen zij op reis naar Pasir. Zij keerden weêr oostwaarts en staken de rivier over. Ten westen van Madyå-rĕdjå gekomen, gingen zij noordwaarts door een gevaarlijk huiveringwekkend woud. Met huivering trokken zij er door. Met twee dagen kwamen zij te Pasir aan. Zeven dagen en zeven nachten brachten zij daar bij het graf door. Toen gingen zij weêr verder, hielden een nacht stil te Pring-apoes, en kwamen vervolgens te Goemĕlĕm. Daar vertoefden zij een geruime tijd, en baden bij de grafstede. Zij smeekten om de zegen van de voortreffelijke Wàlis, voor het heil van het rijk van Mataram, dat het bewaard mogt worden voor verwoesting en beschermd mogt worden door den Allerhoogste. Toen bestegen zij een hooge, steile berg. De weg was hobbelig, met zware rietbosschen begroeid, en het rommelde onder hun voeten. Toen zij Segårå-windoe bereikt en daar een nacht in godsdienstige aandacht doorgebracht hadden, begon het op de top van de berg hard te regenen en te waaijen, en het was erg koud. Het regende, en de wind huilde en bulderde. De berggeesten lieten zich zonder ophouden den geheelen nacht door hooren in de lucht, dan eens in de verte, dan eens naderbij, boven en onder hen, op een verschrikkelijke wijze. Ook hoorden zij slangegeschuifel in de lucht.

---

[1] Benaming van een denkbeeldig koebeest, dat ook in het boek Manik-måjå voorkomt. WINTER.

[2] Wat soort van gewas de Balaran is, weet ik niet.

Met het aanbreken van de dag klommen zij van de berg af, en kwamen weêr te Goemĕlĕm. Toen trokken zij verder noordwaarts naar Pĕkiringan. Daar brachten zij een nacht in godsdienstige afzondering door bij het graf van een Wàli, met name Wàli Prakoså. Dáár kregen zij een wenk van de Godheid: het behangsel wierd door een zeer zware wind weggevoerd, en vele groote boomen waaiden om. — Vervolgens vertrokken zij naar Tjahjånå en brachten ook daar een nacht door in gebeden. Het behangsel was onzigtbaar. — Toen waren Djåjå-moeståpå en Mofid zeer onaangenaam te moede. Het was een verontrustend teeken. Het voorspelde, dat het rijk van Mataram waarschijnlijk door God verwoest zou worden. Door wat middel dat geschieden zou, wisten zij niet.

Den volgenden morgen zetten zij hun togt voort naar de berg Lawet. De nacht brachten zij door op de weg. Den volgenden morgen bestegen zij de berg, en, nadat zij aan de grafstede gekomen waren, baden zij daar aanhoudend om de zegen van den heilige, die daar begraven lag. Weldra ontvingen zij een openbaring, Het behangsel verdween en wierd onzigtbaar: de ravijn spleet; een gedeelte van de berg stortte in, en de aarde viel noordwaarts in de ravijn neêr. — Toen besefte Mofid, dat de openbaring van de Godheid met die van de Wàlis overeenstemde.

Met een huiverend gemoed stegen Mofid en Djåjå-moeståpå met hun volgelingen de berg af, nadenkende over de ontvangen openbaringen, en spraken daarover met elkander onder weg. Kjaï Mofid zeide: "Wij "moeten het overlaten aan den Almagtige, die aarde en hemel geschapen heeft. Het zij hij heil of onheil aan de wereld schenkt, al moet "zij tot puin vergaan; niemand zal het kunnen tegengaan." Djanodin antwoordde daarop: "Gij hebt gelijk; het komt volkomen overeen met "de Leer. Allah is de Oppermagtige en Schepper; deze wereld is uit "niet, en keert tot niet."

Langzaam gingen zij verder oostwaarts voort, en kwamen eerst te Tjibarang, en vervolgens te Pantaran. Daar hielden zij zich den geheelen nacht bezig met bidden zonder te slapen. Den volgenden morgen bestegen zij de berg Rĕbaboe tot aan de top. Te Ngargå-dàlĕm zetten zij zich neêr, om adem te scheppen en wat uit te rusten. Vervolgens gingen zij verder naar boven, om de krater Tjåndrå-goemoekå te

zien. Er kwam een geweldig geluid uit. Toen zij neêrgestegen waren naar de krater, om die te zien, boog Djåjå-moeståpå, al te gewaagd, zich voorover, om er in te zien. De rook van de krater sloeg hem tegen; hij wierd duizelig en kon geen adem halen; zijn kleur verschoot, en het scheelde weinig of hij had de geest gegeven. Men nam hem op de rug en droeg hem een eind ver achteruit. Hij bleef nog een wijl bewusteloos. Eindelijk kwam hij weêr bij, en toen gingen zij terug naar de plaats, daar zij van daan gekomen waren. Zij moesten afstijgen in een diep bergdal, en het was heel ver: Djåjå-moeståpå moest door zijn reisgenooten ondersteund worden.

Toen zij te Ngargå-dàlĕm teruggekomen waren, wierd het stikdonker over de geheele berg. Weldra kwam er een hevig onweêr op met zware wind en regen. Het donderde aan alle kanten, en het was zoo donker als de nacht. De regen hield nog een tijd lang aan, en het was erg koud. Djåjå-moeståpå, die al bejaard was en lang gebrek aan voedsel geleden had, en nu door een onweêr in 't gebergte overvallen wierd, jammerde luid: "Gewis zal ik sterven!" — Hij trilde. Het onweêr begon met de middag: om de tijd van het avondgebed hield het op. De zon kwam door, en de wind ging liggen.

Den volgenden morgen gingen zij de berg af, en kwamen weldra te Pĕntongan. Daar bestegen zij de berg Meràpi, en brachten twee nachten in godsdienstige afzondering bij de krater door. Toen gingen zij weêr naar beneden. De weg was zeer moeijelijk. Bij het beklimmen was de weg zeer steil geweest; de ravijnen zoo diep, dat het gezigt er zich in verloor. Het scheelde weinig, of zij zouden om de moeilijkheid van de weg teruggekeerd zijn; maar daarvoor schaamden zij zich evenwel.

Beneden gekomen, namen zij de terugreis aan. Vijftig dagen waren zij van huis geweest. Te Koewaron gekomen, wierden zij door de nacht overvallen, en brachten daar de nacht door in de Moskee. Daar droomde Mofid, dat een bejaard man, met name Kjàï-Gĕdé van Seselå, naar hem toekwam en zeide: "Dipå-nĕgårå zal volstrekt oorlog willen voeren, ten "einde de Godsdienst algemeen bekend te maken. Hij zal de goed-"keuring van den Allerhoogste erlangen, die hem begunstigen zal; maar "hij zal in moeijelijke beproeving komen. Indien hij vier dingen ver-

"mijdt, vermetelheid, grootschheid, zelfsverheffing en ingebeeldheid; dan "zal het hem voorspoedig gaan: maar, indien hij zich aan die vier on- "deugden schuldig maakt, dan zal de gunst van Gods leiding zich van "hem verwijderen, en zal zijn voorspoed tanen. Hem wacht nog ander "gevaar op zijn weg; dat, indien hij niet voorzigtig is, maken zal, dat "hij geen Vorst wordt. Zijn medehelpers zullen zich slecht gedragen.'

Den volgenden morgen gingen zij verder en kwamen met zonnenondergang te Tĕgal-rĕdjå aan. Nadat hun aankomst aan den Prins berigt was, wierden zij terstond bij hem ontboden; en, toen zij gekomen en in orde vóór hem gezeten waren, vroeg de Prins: "Ben jelui alle wel?" Zij antwoordden: "Ja, door Uw Hoogheids zegen." Vervolgens zeide de Prins: "En hoedanig is je wedervaren geweest met de zending, die "ik je heb opgedragen? Het heeft steeds, tot op dit oogenblik toe, "mijn gemoed bezig gehouden. Hebt *gij* ook een openbaring van God "ontvangen, Mofid?" — Djåjå-moeståpå antwoordde: "Wij hebben de "ons opgedragen last volbracht. Alleen één ding hebben wij niet kun- "nen uitvoeren, namelijk om te gaan naar het oord, waar de bloem "Djåjå-koesoemå groeit. De onkosten waren te groot, wij konden die niet "aan de desalieden betalen. Overigens hebben wij alles ten uitvoer ge- "bracht; en in de Mĕsdjid-wàtoe op het eiland Brambang hebben wij "een teeken gekregen." — Daarop verhaalde hij alles, van het begin tot aan 't einde. — De Prins zeide daarop met een aangedaan gemoed: "Volgens de teekens van den hoogverheven Schepper zal er verwarring "komen in het rijk van Mataram, en zeer mogelijk, dat het de wil van "de Voorzienigheid is, dat ik de aanleidende oorzaak daartoe zijn moet "Ik hoop, dat dit niet zoo zijn mag."

Nadat Djåjå-moeståpå en de anderen weêr vertrokken waren, bleef de Prins alleen, gezeten op de zwarte steen. Hij was neêrslagtig, en dacht na over de godlijke openbaring, die de afgezondenen hem meêgedeeld hadden. Hij vond, dat die niet gunstig was, en dit bedroefde hem: maar wat was er aan te doen?

Nadat hij 's nachts het middernachtsgebed verrigt had, hoorde hij duidelijk in zijn oor een stem. Hij ontstelde er van, en met het aanbreken van de dag liet hij Djåjå-moeståpå bij zich komen, en zeide tot hem: "De

"rede, dat ik je heb laten roepen, is, dat ik, kort na het verrigten van het "middernachtsgebed te Sélå-rådjå, heel duidelijk in mijn oor een stem "gehoord heb, die zeide: "Hoor, het is u toegestaan van God, om ""Vorst te worden! Wacht u voor zelfsverheffing! Indien gij u hier- ""aan bezondigt, gebeurt het niet." — Was het de Duivel die dat zeide, "of was het influistering van een Engel?" — Djåjå-moeståpå antwoordde: "Ik onderwerp mij aan het oordeel van Uw Hoogheid: maar naar alle "waarschijnlijkheid was het van een engel: want Uw Hoogheid had juist "het middernachtsgebed verrigt. Als het de Duivel was," — — De Prins hernam: "Zou dat de wil van God zijn?" — Verder zeide hij: "Wat de wil van den Schepper is; zijn schepselen hebben over niets te "zeggen. Of wij het regt hebben, of niet; het zal wel niet anders ge- "beuren, dan zoo als God wil." — De Prins liet daarop Djåjå-moeståpå naar huis gaan, en leîde zich op de zwarte steen te slapen.

De Prins was al lang het onderwerp van de gesprekken van de Hollanders, en de Resident bespiedde al zijn gangen en handelingen. Hij zocht zich van de waarheid te overtuigen: het was nu eenmaal zeker. De Rijksbestierder Danoe-rĕdjå had vroeger al voorslagen gedaan; maar tot hiertoe was hij nog niet overtuigd geworden. Nu had hij zich zelf van de waarheid overtuigd, en twijfelde niet meer. Dipå-nĕgårå wierd op een feest genoodigd in het residentiehuis, met verzoek om niet veel gevolg meê te nemen. Hij begreep de bedoeling. "De Hollanders," zeide hij bij zich zelf, "hebben het werkelijk in ernst op mij gemunt. "Men noodigt mij op een feest in het residentiehuis, maar wil niet heb- "ben, dat ik met veel menschen kom. Ja, dit is een bewijs, dat men "mij wil verschalken. Ik laat het over aan God. Zoo Allah het niet "toestaat, zullen de Hollanders mij geen kwaad kunnen doen." — De Prins kwam, maar was op zijn hoede, en verliet zich op den Allerhoogste. Hij ging zitten, niet zoo als anders bij zulke gelegenheden, maar digt bij zijn gevolg, dat hij verbood om zich ver te verwijderen. Dit bemoeilijkte de Hollanders in hun voornemen. Men noodigde hem uit om binnen in het residentiehuis in een kabinetje te komen; maar hij wilde niet. "De Hollanders hebben slechte oogmerken," zeide hij bij zich zelf. Herhaalde malen wierd hij uitgenoodigd om binnen te

komen, maar hij wilde niet. Zoo konden de Hollanders geen middel vinden om hem te verschalken: zij moesten het opgeven. Zoo wilde het de Allerhoogste. Na eenige tijd kwam er verlossing. De Resident hield zich gesloten, en bejegende hem vriendelijk, zoo als altijd.

Een tijd daarna dacht men, dat de Prins het gebeurde vergeten zou zijn, en wierd hij weêr in het residentiehuis genoodigd; maar hij wilde niet, en gaf voor ongesteld te zijn. — De Hollanders hadden ook al gehoord, dat de Prins niet onkundig scheen te zijn van hun oogmerken. — Niet lang daarna wierd hij op een groot feest te Bĕdojo genoodigd. De Resident had een gelofte te vervullen. De Prins besloot er naar toe te gaan, maar nam honderd van zijn beste uitgelezene manschappen meê. Hij reed in een rijtuig. Te Bĕdojo gekomen, vond hij daar een menigte Hollanders gereed. Hij wierd verzocht binnen plaats te nemen; maar hij verkoos dat niet. De Resident verzocht het hem herhaalde malen, maar te vergeefs. "'t Is binnen zoo warm," zeide hij; "hier buiten vind ik het aangenaam: 't is luchtig hier buiten. 't Maakt "immers geen verschil, waar men zit." — De Resident stond verstomd. Zoo was dan het geheim ontdekt!

Naar Tĕgal-rĕdjå teruggekeerd, vernam de Prins, hoe men algemeen sprak van de plannen van den Resident in vereeniging met den Rijksbestierder en met Mangkoe-alam, den grootvader van den Prins, om den Prins geweld aan te doen, en bij dag of bij nacht een aanval te doen op Tĕgal-rĕdjå. De Prins was woedend, maar sprak er niet van. Hij gaf bevel, dat al de bewoners van Tĕgal-rĕdjå 's nachts niet in hun woningen moesten blijven, maar aan de omheining van het dorp de wacht zouden houden met hun pieken; en dat ook de dorpshoofden, die hem lief hadden, meê de wacht zouden houden.

Nadat men zoo een paar nachten gewapend de wacht gehouden had bij de omheining, verbreidde het gerucht hiervan zich hoe langer hoe meer in de dorpen, en allen, die den Prins lief hadden, gingen naar, Tĕgal-rĕdjå de wacht houden. Weldra waren er wel driehonderd man, die over dag weêr naar huis gingen. — Dit kon op de hoofdplaats niet lang verborgen blijven. De zaak wierd ook vergroot, en men vertelde, dat de Prins troepen op de been bracht, en aan alle dorpsbewoners be-

vel gegeven had om op hun hoede te wezen; — dat hij zich opwierp als *kraman* (d. i. opstandeling tegen het gevestigd gezag); — dat hij in de maand Soerå de hoofdplaats zou gaan verlaten, en zich te Silarong zou gaan opwerpen als Vorst.

De Prins wierd zeer droefgeestig. "Algemeen vertelt men, dat ik "uit wil wijken en mij opwerpen tot Vorst. Het is mijn bedoeling "niet, het rijk in beroering te brengen." — Hij zeide tot de oudsten van zijn onderzaten: "Wat raadt gij mij? Algemeen vertelt men van "mij en verdenkt men mij, dat ik mij als kraman wil opwerpen." — Zij antwoordden: "Wij laten het over aan het oordeel van Uw Hoog-"heid; maar dit is zeker, Goesti, dat de Hollanders tegen Tĕgal-rĕdjå "zullen optrekken. Of wij tegen hen moeten optrekken, of ons gereed "houden; wij laten het over aan Uw Hoogheid. Ook hebben wij nog "gehoord, dat menschen van het hof van Danoe-rĕdjå vertellen, dat "Uw Hoogheid door de Hollanders beticht wordt, van te Tĕgal-rĕdjå "al de troepen in de weêr te brengen; want dat er 's nachts te Tĕgal-"rĕdjå veel volk aanwezig is. Men vergroot het nog, met te zeggen, "dat het duizenden menschen zijn. De Hollanders zenden bij dag en "bij nacht verspieders uit."

De Prins zeide: "Als dat zoo is, helaas! dan zal ik het niet meer "kunnen ontvlugten! De Compagnies-mannen hebben hun zin nog "niet. Het is een listig verzinsel van den Hollander! Ik ben nog op "Java! daarom beticht men mij van moeilijkheid te veroorzaken. Nu, "welaan! maakt brieven voor mij op aan de dorpelingen: "Wie is het ""die mij lief heeft!" En gaat volk werven onder de dorpsbewoners! "Mijn oudste dienaren zullen de rang van Toemĕnggoengs hebben, en "zij moeten een brief van mij met mijn zegel in handen hebben, lui-"dende: "Bewijsschrift van mij: gaat u met geweld meester maken van ""desa-landen!"" — Nog zeide de Prins: "Laat ik niet ten halve "kwaad doen! Als ik mij onderwerp, dan mist het niet, of de Com-"pagnie zal mij oppakken en verbannen naar de overwal. Dan liever "maar een stoute stap gedaan! Een mensch kan gelukkig zijn! Het "is toch niet te verwachten, dat ik lang meer leven zal."

Het duurde niet lang, of er kwamen op die oproeping van den

Prins bij nacht een menigte manschappen, uit de dorpen niet alleen, maar ook van de hoofdplaats. Pradjoerits van de Katanggoengs, Njoetrå's, Binnenmantris en Pinilihs kwamen den Prins hun trouw aanbieden. Zij zeiden: "Indien Uw Hoogheid zich van de hoofdplaats verwij-"dert, zullen wij ons voor Uw Hoogheid opofferen." — De Prins ant-"woordde: "Ik neem het in dank aan; maar doet het ongemerkt! Weest vooral op uw hoede!" — Ook van de Prinsen en verdere leden van het Vorstelijk huis kwamen er velen 's nachts bij hem; van de Mandoengs, Wirå-brådjås, Brådjå-nålås, Soerå-nåtås, Soerjå-gåmås en Daëngs, kwamen er ook velen, en die bewesten de Winångå[1] woonden, kwamen zich allen aan den Prins onderwerpen.

De Prins liet overal bekend maken, dat allen in den nacht van den zevende van de maand Soerå zich moesten vereenigen, om den volgenden morgen de hoofdplaats in te sluiten. Die van 't westen moesten oostwaarts oprukken, die van 't zuiden noordwaarts; en aan de noordzijde moest men onmiddellijk brand gaan stichten. Alles was afgesproken en algemeen bekend bij degenen, die zich voor den Prins zouden opofferen, in de dorpen en op de hoofdplaats. Men wachtte maar op de bepaalde dag van de maand Soerå.

Maar vóór dat de bepaalde dag aankwam, was het den Resident duidelijk gebleken, dat het te Tĕgal-rĕdjå bepaald was, om zich op te werpen als Kraman. Want dag en nacht waren daar verspieders van Danoe-rĕdjå, die zich onder de menigte mengden. Zoo waren de afspraken bekend geworden.

De Resident vond het verkieslijk, den Prins voor te komen. Zoo men te lang draalde, zou men zwaarder partij aan hem hebben. Als hij zijn troepen bij elkander had, zouden er veel dooden vallen. "Wij moeten hem voorkomen," zeide hij, "en Tĕgal-rĕdjå aantasten!"

Te Tĕgal-rĕdjå was men bij dag en nacht bezig met het oppakken van zijn goed. De kleinmoedigen namelijk gingen de wijk nemen en zochten hun bezittingen zoo ver mogelijk in veiligheid te brengen.

[1] Naam van een rivier te Djokjokarta. — De Katangoens, Njoetrås, Mandoengs en de overige hier voorkomende namen, zijn benamingen van kleine corpsen pradjoerits van den Sultan.

Dat deden zij bij nacht. De Prins zeide: "Niemand mag de vlugt nemen!"

De Vorstin stuurde een bode naar Danoe-rĕdjâ, om toch de aanval op Tĕgal-rĕdjâ te bespoedigen, vóór dat het desavolk bijéén gekomen was. De Rijksbestierder begaf zich dadelijk naar het residentiehuis, om den Hollander te spreken, en deelde hem de last van de Vorstin mede, om namelijk een aanval te doen op Tĕgal-rĕdjâ. Smissaert stuurde onmiddellijk om Sindoe-nĕgârâ, en gaf dezen in last, om naar Tĕgal-rĕdjâ te gaan, en Dipâ-nĕgârâ uit te noodigen, om ditmaal aan het Residentiehuis te komen. "Als hij niet wil; vraag hem dan, wat toch de rede "is, dat er 's nachts zooveel menschen op Tĕgal-rĕdjâ zijn." Kjàï Sindoe-rĕdjâ vertrok terstond, en toen hij bij den Prins gekomen was, vroeg deze hem, wat de rede was van zijn komst, en wat hij in commissie had. Hij antwoordde: Uw Hoogheids onderdanige dienaar wordt gezonden door Uw Hoogheids vriend den Resident, om Uw Hoogheid "te verzoeken, ten spoedigsten met mij meê te komen naar het Resi"dentiehuis." — De Prins antwoordde: "Ik zal er over nadenken met "mijn dienaren." Vervolgens zeide hij tot zijn dienaren: "Wat dunkt "u er van? De Hollander noodigt mij uit, om aan het Residentiehuis "te komen; zegt, of gij dat goedvindt! Zoo gij zegt, dat ik het niet "doen moet, dan ga ik niet." — Djâjâ-moestapâ antwoorde: "Indien "Uw Hoogheid het gevoelen vraagt van Uw Hoogheids dienaren, dan "kunnen zij allen, ouden en jongen, er hun goedkeuring niet aan ge"ven. Zoo Uw Hoogheid in het Residentiehuis komt, dan zal Uw "Hoogheid zeker door de Hollanders gevat worden; en wie zal dan "zijn leven voor Uw Hoogheid wagen? Ofschoon Uw Hoogheid veel "verwanten te Djokjo heeft, er zal toch niemand zijn, die zijn leven "veil zal hebben, om Uw Hoogheid te redden." — De Prins zeide vervolgens tot Sindoe-nĕgârâ: "Zeg aan den Resident, dat ik niet kom, "omdat al mijn dienaren er tegen hebben". — Sindoe-nĕgârâ zeide: "Ook is Uw Hoogheids onderdanige dienaar nog gezonden, om Uw "Hoogheid te vragen, waarom er hier op Tĕgal-rĕdjâ alle nachten zoo "veel volk is; wat er hier te doen is?" — De Prins antwoordde: "Ja, "Sindoe-nĕgârâ! de rede, dat er zooveel volk 's nachts hier is? — zij komen

"uit eigen beweging, uit liefde voor mij; namelijk om mij te beschermen, "daar ik bedreigd word door veel roovers en dieven." — Sindoe-nĕgårå "zeide: "Wie zou het onderstaan, roof te gaan plegen bij UwHoogheid?" — De Prins zeide hierop: "Het is best te steunen op den Allerhoogste."

Sindoe-nĕgårå nam daarop afscheid, en vertrok. Bij den Resident gekomen, gaf hij dezen een naauwkeurig verslag van zijn wedervaren. De Resident wierd boos, stampvoette, smeet zijn hoed op een knaap [1], en riep uit: *Ija, Sindoe-pradja! bĕtoel, djadi kraman! Soenggoe brani mring Koempni!* (Ja, Sindoe-nĕgårå, het is wel waar, hij wordt kraman! hij staat tegen de Compagnie op!). Zijn aangezigt wierd vuurrood; het was, als of er vuur uit zijn borst zou komen.

De Prins was zeer droefgeestig, omdat de bepaalde tijd nog niet gekomen was. Allen, die afspraak gemaakt hadden, wierden ongeduldig. Zeker zouden zij voorgekomen worden. 's Nachts schreef hij brieven aan allen, die uit liefde voor hem beloofd hadden, zich voor hem te zullen opofferen, indien hij zich opwierp als kraman. Hij vermaande allen, om tegen alle voorkomende gevallen op hun hoede te wezen.

Aan het Residentiehuis had men reeds alles in gereedheid. De dragonders waren op hun hoede, het geschut wierd in orde gebracht! de troepen van Pakoe-alam en van Danoe-rĕdjå waren marschvaardig; alles was voor de aanval gereed. — Den volgenden morgen wierd Kjàï Sindoe-nĕgårå weêr afgezonden, om Prins Dipå-nĕgårå te verzoeken aan het Residentiehuis te komen; of, zoo hij dat niet verkoos, dan in de Kraton, of wel bij Mangkoe-boemi: dat de Resident hem een oogenblik wenschte te spreken. — Sindoe-nĕgårå vertrok onmiddellijk, en kwam bij den Prins, terwijl al zijn dienaren in zijn tegenwoordigheid verzameld waren. Sindoe-nĕgårå zeide: "Uw onderdanige dienaar wordt gezonden "door den Resident, om Uw Hoogheid te verzoeken aan het Residen-"tiehuis te komen, of, zoo Uw Hoogheid dat niet verkiest, dan in de "Kraton, of anders aan de woning van Prins Mangkoe-boemi; om een "onderhoud te hebben met den Hollander en ten goede met hem te be-"raadslagen. Zoo Uw Hoogheid niet verkiezen mogt, aan één van deze

[1] Een oude, nog in Oostindiën gebruikelijke benaming van een stommeknecht of klein tafeltje, dat dient om iets op te zetten.

"drie plaatsen te komen; dat Uw Hoogheid dan maar zegge, wat Uw "Hoogheid verlangt; dat de Resident aan Uw Hoogheids verlangen zal "voldoen. Dat de zaak maar geen verdere en verderflijke gevolgen mag "hebben! Dat Uw Hoogheid toch medelijden mag hebben met het "volk!" — De Prins zeide daarop met luider stem: "Wel nu, goed, "het zij zoo! Belooft de Resident aan mijn verlangen te zullen vol-"doen; dan verlang ik de verwijdering van Danoe-rĕdjå en van Wirå-"nĕgårå. Immers, deze zijn de pest van het rijk. Zoolang deze twee "er zijn, zal het rijk van Mataram geen welvaart genieten. Nu, ga dit "zeggen aan den Resident."

Sindoe-nĕgårå vertrok daarop. Toen kwam Prins Mangkoe-boemi, en zeide, vóór dat hij nog plaats genomen had: "Zeg eens, jonge, hoe is "het?" (hij zeide dit met tranen in de oogen) "Ik kom op last van den "Hollander. De Resident heeft mij herhaaldelijk verantwoordelijk ge-"steld voor een onderhoud, dat hij, met de beste bedoelingen, met je "wenscht te hebben. Hij zegt, dat ik je borg moet staan, dat geen "haar van je hoofd eenig letsel zal ondervinden. Ik sta daar borg voor." — Toen de neef te kennen gaf, dat hij niet wilde meêgaan, zeide de oom: "Als het zoo is, dan is mijn dood onvermijdelijk. Zoo ik terugkeer "zonder je meê te brengen, dan sterf ik; en, blijf ik hier, dan sterf "ik ook." — De neef zeide: "Kies, Oom! of U als Muzelman wil ster-"ven, dan wel als ongeloovige!" — De oom sprak geen woord en zweeg maar. De neef hernam: "Oom heeft dus in last om mij te bepraten. "Ik vertrouw Uw Hoogheid niet regt! Als ik opgepakt wordt, zal Oom "wel niet voor mij in de bres springen. Gewis, Oom is bang voor de "Compagnie." — Prins Mangkoe-boemi antwoordde: "Nu, mijn zoon! "ik zal mij voor je opofferen. Geluk of ongeluk, ik zal er met je in "deelen. Een vader heeft zijn leven veil voor zijn kind. [1]"

Prins Dipå-nĕgårå zeî daarop tot zijn vrouw: "Raden-ajoe [2], kleed "je ten spoedigsten aan, en neem de vlugt naar Silarong! Neem alles

---

[1] In 't Javaansch wordt de *oom* de *vader* van zijn *neef*, en de *neef* een *kind* van zijn *oom* genoemd.

[2] Zoo wordt in 't Javaansch de gemalin van een Prins betiteld.

"wat van waarde is meê! Het zal zeker wel tot een gevecht komen. Het "geld moet je maar uitdeelen aan de pradjoerits, die zich uit liefde voor "mij opofferen in de strijd. Geef ieder zijn regtvaardig aandeel." — Deze uitdeeling had terstond plaats, en ieder kreeg zijn deel.

Des nachts wierd er heimelijk een bode gezonden naar de echtgenoot van Prins Mangkoe-boemi; en, na alles bij elkaâr gepakt te bebben, vertrok deze in de late namiddag naar Silarong, onder geleide van Bahwi-mohammed.

Een groote menigte van zijn volk zat geschaard bij den Prins, uitgerust met allerlei wapenen, pieken, geweren en sabels. Buiten vloog alles, mannen en vrouwen, onrustig door elkander. Overal stond men op de loer: den geheelen nacht kon men niet slapen. — Kĕrtå-pĕngalasan, Raden Madyå-kråmå, Soerå-djåjå en Kjàï Kĕrtå-rĕdjå, de vroegere Ĕmbàn [1] van den Prins, waren de voornaamste chefs: Sĕtrå-winangoen en Djåjå-moehamad hadden ook den rang van opperhoofden, als ook Tirtå-rĕdjå.- — Kjàï Moeståpå was daar niet bij tegenwoordig: hij had zelf gasten bij zich aan huis, personen die meê zouden helpen in de strijd; namelijk Kĕrtå-nĕgårå, vroeger Amad-ngarpah geheeten, Djåjå-pĕnawang en Kjàï Moelyå-sĕntikå, die den naam kreeg van Djåjå-nĕgårå. Deze zouden de landen ten noorden van de hoofdplaats beschermen, en waren gekomen om zich in hinderlaag te leggen met hun troepen. Al de dienaren van den Vorst ten westen van de Winångå waren afvallig geworden en meê naar Tĕgål-rĕdjå gekomen, om in hinderlagen te gaan liggen, en, zoodra er Pradjoerits van de hoofdplaats bespeurd wierden, hen ten westen van de rivier te gemoet te trekken.

Den volgenden dag wierd Sindoe-nĕgårå weêr naar Tĕgål-rĕdjå gezonden, om den Prins uit te noodigen: maar hij wierd reeds gevolgd door een groote menigte Hollandsche soldaten, die een krachtige aanval zouden doen, en zich meester maken van Prins Dipå-nĕgårå, of, zoo hij zich verzette, hem afmaken. Dat zou zooveel moeite niet inhebben;

---

[1] Een persoon, die het opzigt over jonge kinderen heeft. WINTER. Aan ieder Javaan van hooge geboorte wordt in zijn kindschheid zulk een *Ĕmbàn*, als paedagoog toegevoegd, en later blijft zoo iemand doorgaans bij zijn voedsterling en kweekeling met een hooge betrekking bekleed.

er was op Tĕgal-rĕdjå zooveel volk niet. — Die Hollanders waren om bang voor te worden! De rijksbestierder en Wirjå-nĕgårå, de zoon van Kjàï Wirå-goenå, kwamen meê, aan het hoofd van de Prådjoerits.

Toen Sindoe-nĕgårå, die uitgezonden was, om den Prins te bepraten op Tĕgal-rĕdjå gekomen was; zeide hij tot den Prins: "Prins, Uw "Hoogheids dienaar wordt gezonden door Uw Hoogheids vriend den Re- "sident, om Uw Hoogheid meê te deelen, dat hij zich voegt naar Uw "Hoogheids verlangen, en Uw Hoogheid uitnoodigt om tegenwoordig "te zijn bij de gevangenneming van den Rijksbestierder en van Wirå "nĕgårå; en dan heeft de Resident besloten, zich geheel naar Uw Hoog- "heids verlangen te voegen; hetzij Uw Hoogheid verlangt dat ze ver- "morseld of gedood worden." — De Prins antwoordde: "Indien de "Resident nu werkelijk en in ernst aan mijn verlangen wil voldoen; "goed! laat ons dan gaan! dan wil ik met den Hollander spreken." —

Terwijl zij zoo rustig en goedschiks met elkander zaten te praten, vielen er bij herhaling kanonschoten. De Prins schrikte, die kanon- en snaphaan-schoten hoorende, en zeide met drift, terwijl hij dreigend den vinger tegen Sindoe-nĕgårå uitstak: "Sindoe-nĕgårå, wat geef je mij daar voor raad!" — Sindoe-nĕgårå pakte zich in allerijl weg, belovende, dat hij de soldaten terug zou doen trekken. In volle galop rende hij heen.

De strijders beschoten elkander met geweervuur van de west- en oostkant van de rivier. Van weêrskanten ging een krijgsgeschrei op, en beide partijen waren even moedig. De Rijksbestierder Danoe-rĕdjå was de aanvoerder in de strijd, en viel ten oosten van Tompéjan den vijand op het lijf. De Raden Wirå-nĕgårå verschool zich aan de bron bij de Loge te Boeloe, en viel daar den vijand aan. De strijd was levendig; van weêrskanten was men even dapper. Het krijgsgeschrei, vereenigd met het knallen van de geweerschoten, geleek een onweêr in het gebergte. Maar de troepen van Tĕgal-rĕdjå wierden door den vijand overstelpt. Zij verweerden zich zoo goed mogelijk met geweervuur, maar de moed van den vijand verslapte niet. Door de hevigheid van het gevecht onderkende men den vijand van zijn makker niet. Men drong van weêrskanten tegen elkander in: het geschut bulderde aanhoudend. Van drie kanten kwam men aanrukken, van het zuiden en van Tom-

péjan; en van Boeloe vuurde men met het kanon. Wirå-nĕgårå hield dapper stand in de strijd. Djåjå-dirdjå en het hoofd van de pradjoerit-pantjas, genaamd Anon-widjåjå, deden een woedende aanval op de Hollanders, en er sneuvelden vele. Maar deze rukten moedig voorwaarts. Het geschut bulderde schot op schot, als de donder; het was alsof het de bergen moest doen instorten.

Nog altijd wierd het gevecht met levendigheid voortgezet. Te Tĕgal-rĕdjå was het opgepropt vol van volk. De schoonzoon, de zoon van een Ronggå, amokte dapper. Djåjå-prawirå deed een woedende aanval op de Hollanders met zijn gedrilde en trillende speer, en er sneuvelden vele. Maar de Hollanders maakten dapper pelotonsvuur. Daar hij geen snaphaan had, ging hij door vrees bevangen op de vlugt. Djåjå-dirdjå, de aanvoerder van de Wirå-bråtås, was vol strijdlust, en stond met zijn manschappen pal in de strijd. Maar de troepen van de Compagnie drongen moedig voorwaarts. De aarde was verduisterd door de rook van het geweervuur. Djåjå-dirdjå ruimde met zijn manschappen het veld: maar zijn paard maakte kabriolen en liep niet snel. Één van de Compagnie rende op hem aan, gaf hem een sabelhouw, en Djåjå-dirdjå sneuvelde. Toen wierden de troepen van Tĕgal-rĕdjå van de regterflank door het geschut bestookt, en trokken weldra met spoed terug. De strijd wierd hen te zwaar, velen sneuvelden of wierden gewond. Zij wierden bevangen door vrees. De Prinsen Dipå-nĕgårå en Mangkoe-boemi, aan het hoofd van hun strijders uitgetrokken, wierden hevig door het geschut beschoten. De troepen stoven uitéén. Die stand hielden voor het kanonvuur, wierden ook weldra vervaard. Zij waren tegen het menigvuldig kanonvuur niet bestand.

Prins Mangkoe-boemi wierd ongerust, en zeide tot zijn neef: "Jonge, "laat ons aftrekken! Welligt zullen wij later door God geholpen worden!" — Toen trokken de Prinsen Dipå-nĕgårå en Mangkoe-boemi af naar het westen, tot over de rivier Båjĕm.

Het Compagniesvolk hield stand. Djåjå-moeståpå geraakte in een moerassige grond, en kon moeijelijk voort. De Hollanders zaten hem op de hielen: van voren wierd hem de weg afgesneden, en links en regts schoot men. Geen uitweg ziende en zonder hulp, besloot hij zich

ter dood te wijden. Hij weerde zich zoo goed als hij kon met de piek. Eén, die hem te na kwam, kreeg een steek, maar wierd spoedig door zijn kameraden op een paard gezet en achteruit gebracht. Evenwel stierf hij. Eén van degene, die van de westkant op hem aankwamen, schoot op hem van nabij, maar kreeg onverwacht een pieksteek en stierf. Djåjå-moeståpå wierd door een geweerkogel gewond onder de borst. Het wierd hem donker voor de oogen, en hij stelde zich niet anders vóór, dan dat hij zou sterven. Hij dacht bij zich zelf: "Die mannen van "de Compagnie zullen mij niet kunnen dooden: dit kan alleen de Aller- "heiligste, de Almagtige, de Heer van leven en dood!" — Eén van die van het oosten op hem aankwamen, schoot ook op hem van nabij: deze kreeg ook een pieksteek. De overigen schoten op hem uit de verte. Kjàï Moeståpå stelde zich niet meer voor het leven te zullen redden, en zeide bij zich zelf: "Het kan niet anders, of ik, hier alleen, moet omkomen!" — Drie van de Hollanders sneuvelden, de overigen trokken terug naar het oosten, en schaarden zich in verschillende troepen op de groote weg, waar zij hem uit de verte in het oog hielden.

Djåjå-moeståpå ging zitten op een dijkje in het rijstveld. Hij dacht niet anders dan dat hij zou sterven, en dreigde te bezwijken. Hij kon niet meer van zijn plaats gaan: zijn lichaam was geheel verzwakt door de kogel, die hem getroffen had onder de borst. Hij dreigde te bezwijmen van de pijn. Hij was niet in staat om op te staan, en gaf zich over aan den Schepper der wereld.

Eenigen tijd daarna wierd zijn ademhaling bedaarder. Toen ging hij voort, zich naar het dorp begevende, en sleepte zijn piek langs de grond achter zich na. De Hollanders vervolgden hem niet. Dit was zoo de wil van God, die hem nog in het leven spaarde. Hij kroop het dorp binnen, en leide zich neer onder een Bamboe-struik. Nadat hij wat uitgerust was, wilde hij den Prins achterna gaan: maar hij wierd door de nacht overvallen; en het was zeer donker, zoodat hij de weg niet zien kon. Evenwel waagde hij er alles aan, om zijn Heer op te zoeken. Al jammerende van pijn en hijgende ging hij voort: zijn pijn voeldehij niet.

Toen de prinsen Dipå-nĕgårå en Mangkoe-boemi op de vlugt gegaan en de Bàjĕm overgetrokken waren, wierden zij niet verder vervolgd, en

alleen maar in het oog gehouden. De Hollandsche en Javaansche troepen kampeerden ten oosten van de rivier. Alle sawah-velden waren vol. Tĕgal-rĕdja wierd geplunderd, en alles, wat er te vinden was, door Danoe-rĕdjå meêgenomen.

De Prinsen trokken verder zuidwestwaarts, en kwamen om de tijd van het schemeravondgebed aan de desa Tangkilan, waar zij halt hielden op het open veld. De Prinsen waren welgemoed, en zochten hun manschappen tot bedaren te brengen. Deze hadden na het gevecht en de daarop gevolgde marsch groote honger; zij hadden den geheelen dag niet te eten gehad. Toen gaven eenige Chinezen de raad om hen te helpen door de plunderng van het dorp Tangkilan. Het dorp wierd omsingeld en beschoten; de inwoners namen de vlugt, en hun bezittingen wierden geplunderd: de huizen wierden in brand gestoken. Daarna hielden zij een nacht halt te Polaman, en trokken den volgenden dag verder zuidoostwaarts naar Silarong. Te Silarong gekomen, wierden dáár door de dorpelingen spoedig Pasanggrahans opgerigt. Het krioelde en joelde er van pradjoerits. De inwoners namen de wijk, daar alle woningen, tot de kombuizen en paardestallen toe, door de pradjoerits bezet wierden: en die wat had, vlugte er meê naar de naburige dorpen.

Prins Mangkoe-boemi nam zijn intrek bij Prins Dipå-nĕgårå. — De vrouwen van de beide Prinsen waren vroeger al te Silarong gekomen, en hadden hun intrek genomen in het huis van een Mantri Rĕså-dibåjå genaamd, zoodat het niet noodig was Paranggrahans te maken. Rĕså-dibåjå had al vooruit de noodige bevelen ontvangen.

Prins Dipå-nĕgårå kreeg spoedig in het Mataramsche veel aanhang. Reeds vroeger was een zekere Djåjå-nĕgårå van het dorp Samen met de bedoelingen van den Prins bekend gemaakt, en hem door den Prins gezegd, dat de Hollanders het op hem gemunt hadden, om hem naar overzee te verbannen. Daarom, toen hij vernam, dat de vrouwen van den Prins al te Silarong gekomen waren, begaf hij zich spoedig, zonder geleide van bedienden, daar heen, en maakte daar 's nachts zijn opwachting bij den Prins. Ook sprak hij daar met zijn vriend Reså-dibåjå. Na daar het noodige vernomen te hebben, keerde hij naar huis en stelde brieven op, die hij uitzond door heel Mataram en het zuiden

van Djokjo, naar Mantjingan en Grogol en Katégan. Die brieven luidden aldus: "Vrienden en kameraden in het land van Mataram! die "Prins Dipå-nĕgårå lief heeft, kome spoedig bij hem! De Prins en zijn "oom zijn zamen te Silarong. Komt spoedig, die hem lief hebt, uitge-"rust tot de strijd!" — De uitnoodiging wierd met vreugde ontvangen. Al lang had men op onlusten gehoopt. "Nu was de Prins uitgeweken: "mogt hij voorspoedig zijn en Vorst worden!" — En de dorpshoofden hoopten op vermindering van pacht en van diensten. Allen kwamen naar Silarong: het was er opgepropt vol van gewapenden.

Ook naar de oostelijke distrikten wierden brieven geschreven. "Aan "allen, die mij lief hebben, doe ik weten, dat, zoo de Allerhoogste mij "verwaardigt zijn stedehouder te worden over de Javasche landen, ik "geen zware lasten wil vorderen, maar dat de goede oude tijd terug-"keert." — Ook naar de landen ten noorden en ten westen van Djokjo wierden dergelijke brieven gezonden. Met drie dagen waren zij overal verspreid, en van alle landen kwamen de dorpshoofden met hun volk aanstroomen, als zwermen hongerige witte mieren. Het liep alles te Silarong en in de omtrek vol.

Toen stelde Prins Dipå-nĕgårå aan zijn oom Mangkoe-boemi voor, om aan de hoofden, die opgekomen waren, hoogere rangen en titels te verleenen, ieder naar zijn waardigheid en geschiktheid. De oom keurde dit zeer goed, en wierd toen door den neef verzocht, om dit te bewerkstelligen en de benoemingen te doen. Maar de oom zeide: "Ik gevoel "mij daartoe niet in staat, en laat het over aan neef." — De neef zeide lachende: "Is oom niet te bewegen? Maar ik zou het toch gaarne zien: "want oom is de oudste, en zeer bedreven in de gelaat- en karakter-"kunde van de menschen. Oom heeft daar vroeger wel werk van ge-"maakt." — De oom antwoordde: "Al is dit ook zoo, ik ben het ver-"geten. Ik ben tot die taak niet in staat, en laat het over aan Neef "zelf."

Prins Dipå-nĕgårå zeide toen tot zijn vroegeren Kĕbajan Drĕmå-djăjå: "Drĕmå-djajå, ga en roep al je kameraden, de Dĕmang-ngabèïs en, "Rongås en hun kameraden de desahoofden, die mij lief hebben en hun "leven voor mij veil hebben! dat zij hier bij mij komen, zoo velen als

"gezind zijn om een betrekking te bekleeden. Al zijn het ook geringe "dorpshoofden, indien zij geschikt zijn, laat hen hier bij mij komen!" Drĕmå-djåjå volbracht spoedig zijn last, en weldra kwamen zij daar allen in groote menigte aan, en schaarden zich in de tegenwoordigheid van de beide Prinsen, die naast elkander gezeten waren.

Prins Dipå-nĕgårå stelde toen van die hoofden en van zijn vorige beambten een menigte Toemenggoengs aan over de verschillende landen van het Djokjokartasche rijk; en gaf bevel, dat men den volgenden dag de hoofdplaats van alle kanten zou gaan omsingelen, geen menschen met koopwaren en levensmiddelen binnen zou laten, en alles rondom in brand steken, opdat men daar binnen honger en gebrek zou krijgen. Die er uitgingen, zou men evenwel ongemoeid laten.

Den volgenden dag ging men de hoofdplaats omsingelen. De bewoners wierden met vrees bevangen en namen de wijk, en zochten een schuilplaats binnen de burgt. Alles in de omtrek van de hoofdplaats wierd in brand gestoken. De muiters waren als duivels; zij waren niet tegen te houden. Zij waren niet bang voor het geweervuur: doch zij gebruikten maar de slinger. Voor het geweer waren zij te haastig: met de slingers konden zij veel vlugger te regt. Door de Javaansche pradjoerits wierd maar zwakke tegenstand geboden. De muiters waagden het zelfs het fort te bestormen: maar daar wierden zij door het geschut begroet en afgewezen. Het gebrek wierd daar binnen weldra nijpend: men at zelfs pisangstruiken en paardevleesch. Al wie maar kon, verliet heimelijk de burgt.

Al tien dagen had die belegering geduurd, en nog kwamen er geen hulptroepen voor de Hollanders opdagen. Men zond boden naar Soerakarta: maar deze wierden onder weg aangerand en verstrooiden zich; men weet niet, waar ze gebleven zijn. Toen zond men twee Hollanders: maar ook deze wierden te Djĕnoe op weg aangerand. Zij ontkwamen het echter, met achterlating van hun sabels en geweren, en vlugtten naar het fort terug.

De Resident maakte zich erg boos op den Rijksbestierder Danoerĕdjå; het was als of hij hem vermoorden zou. Danoe-rĕdjå zweeg maar: hij besefte, dat hij schuld had, en dat hij de minste was. Danoe-

rĕdjå was zeer bekommerd, omdat er zooveel volk, ook Prinsen en Boepaties met hun pradjoerits, zich bij nacht heimelijk wegmaakten: ook de Pengoeloe en andere voorname Priesters waren weggevlugt. En er was binnen groot gebrek aan levensmiddelen.

De Prins gaf bevel om de burgt te bestormen, en daartoe groote ijzeren haken en loemboengladders in gereedheid te brengen, als ook balen met aarde volgestampt, om tot schutsweer te dienen. Des anderen daags begon de bestorming. De Hollanders rukten uit met ongeveêr driehonderd man en zeven stukken geschut, en er wierd van weêrskanten met woede gevochten: maar de Javanen waren niet bestand tegen het vuur van het geschut. Doch het gebrek wierd bij de belegerden hoe langer hoe nijpender, en er vlugtten hoe langer hoe meer weg, bij dag en bij nacht.

Prins Dipå-nĕgårå bleef te Silarong, en had daar een groote menigte troepen bij één. Aan de kant van het gebergte waren daar een menigte geele, roode en witte wimpels en vlaggetjes, en vaandels van allerlei kleuren, op staken geplant; en men vertelt, dat het uit de verte gezien een vuurspuwende berg geleek. De Prins bad daar aanhoudend om de hulp van God. Silarong was bezet door een groote menigte volks, met vier Toemenggoengs, Rĕså-dibåjå, Soerå-djåjå, Pĕngalasan en Wirjå-krâmå. Ook zijn zonen had hij daar bij zich: de oudste, Raden Soerjatmådjå genaamd, was belast met de zorg en het toezigt voor de tenten. De jongere heette Raden Ontå-wirjå. Hij had twee schoonzoons, één genaamd Raden Widjå-koesoemå, zoon van Mangkoe-koesoemå, de andere Djåjå-prawirå, zoon van den Raden Ronggå, die als muiteling gesneuveld is; — die te Madioen resideerde en het Magĕtansche verwoestte.

Gedurende de belegering wierden eenige Hollanders, die een convooi van rijst en geld van Magĕlang en Samarang begeleiden, onder weg door een groote menigte muitelingen aangerand. De Hollanders namen de vlugt naar de hoofdplaats, en lieten het convooi in de steek, dat door de muitelingen geplunderd wierd. Zoo ging het meermalen. Doch van tijd tot tijd kwam men gelukkig door de muiters heen, daar men tot bescherming van het convooi geschut meê voerde. Bij gele-

genheid van een togt van hulptroepen van Soerakarta kwamen de Hollanders zonder bezwaar te Djokjokarta aan: maar de Javaansche pradjoerits van het Prang-wĕdanasche, die er bij waren, onder aanvoering van Raden Soerjå, en die wat ver achteraan kwamen, wièrden bij Borongan door een menigte alleen met slingers gewapende muiters aangevallen. Na een levendig gevecht moesten de pradjoerits van Prang-wĕdånå voor de overmagt bukken, en namen de vlugt. Raden Soerjå wierd door een steen getroffen aan het oor, zoodat hij neêrzeeg. Toen men hem uitplunderde en hij weêr bij kwam, zeide hij: "Ik ben Raden "Soerjå; ik geef mij over. Breng mij naar Silarongan: ik verlang zeer "mijn neef Dipå-nĕgårå te spreken." — Men voldeed aan zijn verlangen, en laat in de avond kwam men met hem te Silarongan aan, en bracht hem bij Prins Dipå-nĕgårå. De Prins vroeg hem: "Van wien zijt gij "een zoon, dat gij de titel van Raden voert?" — Raden Soerjå antwoordde: "Ik ben een kleinzoon van Prins Mangkoe-nĕgårå." — Prins Dipå-nĕgårå zeide: "Dan zijn wij neven;" liet hem betere kleêren geven, en zeide vervolgens tot hem: "Als gij uitgerust zijt, dan zal ik u onder "veilig geleide naar Soerakarta terug laten brengen, u voorzien van het "noodige voor de reis, en een brief van mij meêgeven voor den Prins." — Onder geleide van Mangkoe-rĕdjå en Wirå-nĕgårå is Raden Soerjå vervolgens naar Soerakarta teruggebracht.

Nadat men die versterking van Soerakarta, en ook van Samarang, gekregen had, besloot men te Djokjo om Silarongan aan te tasten. De helft van het Hollandsche garnizoen zou op het fort blijven, de andere helft met de Javaansche pradjoerits, te zamen 3000 man, zou uittrekken. — Van dit voornemen wierd Prins Dipå-nĕgårå onderrigt door degenen, die nog steeds van tijd tot tijd uit de burgt ontvlugtten, en gaf in last aan Drĕmå-djåjå, om algemeen bevel uittevaardigen, dat men op zijn hoede moest wezen, daar de vijand een aanval zou doen met drie duizend man; en dat degenen, die nu rondom de hoofdplaats gelegerd waren, zich aan de weg en in de dorpen in hinderlagen moesten verbergen. Naar deze last wierd gehandeld, èn men was te Silarong gereed den vijand af te wachten, vol moed en geestdrift voor de heilige oorlog. De aanval was dan ook niet alleen vruchteloos, maar de Hol-

landers, hoe dapper zij ook streden, moesten, met verlies van veel dooden en gekwetsten en van hun geschut, terugtrekken, en wierden nog ver door de troepen van Dipå-nĕgårå vervolgd.

Nadat deze teruggekeerd en de buit verdeeld was, gingen zij weêr, even als te voren, de hoofdplaats omsingelen, om te verhoeden, dat er geen levensmiddelen aangevoerd konden worden. Groot was dan ook het gebrek bij de belegerden, en van de Javaansche hulptroepen van Soerakarta deserteerden er spoedig velen. Ook ontvlugtten er vele Chinezen, en kwamen te Silarong, om zich aan Prins Dipå-nĕgårå te onderwerpen. Er waren zelfs pradjoerits, die te paard deserteerden. Zij gaven namelijk voor, dat zij hun paarden in het wed wilden brengen, en wierden dan wel door Hollanders gevolgd: maar, als zij bij de rivier gekomen waren, dan vielen zij deze aan, zoodat zij op de loop gingen. Ook van de priesters en Soerånåtås ontvlugtten en niet weinig. Zelfs Prinsen en verdere verwanten van den Sultan liepen tot Dipå-nĕgårå over, met name Prins Adi-nĕgårå, Prins Soerjenglågå, Prins Soerjå-brångtå, Prins Adi-winåtå, Prins Aboebakar, Pakoeningrat en zijn broeders, Nåtåjoedå, en de broeders van Raden Mangkoe-diningrat.

Een uitval van de Hollanders op de muitelingen te Ambar-kĕtawang liep ook ongelukkig af. Na een hevig gevecht moesten zij voor de overmagt terugtrekken, met achterlating van de vier stukken geschut, die zij meêgevoerd hadden. En, daar men zoo in het open veld tegen de muitelingen niet bestand was, moest men zich wel bepalen tot de verdediging van het fort, waarvan de bestorming vruchteloos door de muitelingen beproefd wierd. Tegen de vele kanonnen op de wallen waren deze niet bestand.

De Resident wierd zeer bekommerd, daar er geen hulp kwam opdagen. Het was reeds lang, dat hij een brief van Batavia ontvangen had, dat er hulptroepen gezonden zouden worden; doch er kwamen geen opdagen. Wat mogt daar de oorzaak van wezen? Vóór dat er hulp kwam, zou Mataram verwoest worden: want de opstand nam hoe langer hoe meer toe. Men had nu al dertig dagen gevochten, en telkens had de Koempni de neêrlaag geleden; nog kwamen de Madoerezen, die tot hulp zouden komen, niet opdagen. De hoofdplaats was

bijkans geheel ontvolkt, daar de meesten, om zich voor hongersnood te redden, ontvlugt waren. Ook was het gebrek zeer groot, daar de aanvoeren van levensmiddels telkens door de muitelingen op weg aangerand wierden.

Dipå-nĕgårå te Silarong *wierd aangeraakt door zelfsverheffing:* hij vergat de goddelijke vermaning, die hij ontvangen had. Silarong was reeds als of het de hoofdzetel van het Rijk was. Dag aan dag stroomde het er naar toe van menschen, die zich kwamen onderwerpen. Kjaï Mådjå van Badéran-karang was ook te Silarong gekomen, om Prins Dipå-nĕgårå te huldigen. — Over het Bagelensche waren reeds Regenten door Prins Dipå-nĕgårå aangesteld; Reksä-prådjå, met zijn zoon Djåjå-soedargå als plaatsvervanger; Ranoe-dirdjå, met de titel van Toemenggoeng Kijangkeng; Pringgå-widjäjå, Djåjå-dimĕdjå van Réndéttan, Rånå-rĕdjå, en Prins Soerjå-koesoemå. Alles ten westen van de rivier Prågå had het gezag van Prins Dipå-nĕgårå gehuldigd; en naar alle kanten zond hij boden uit met brieven om aan te zetten tot opstand; naar Madioen, Panolan, Djipang, Kalangbret, Råwå, Soerabaja, Toebin, Grobogan, Sérang, Làsĕm, Djoewånå, Grĕsik, Djĕpårå, Dĕmak, Kéndal, Kali-woengoe, Batang en Tĕgal.

De Prins zeî in zijn overmoed tot zich zelf, en ook overluid: "Thans "ben ik Vorst: heel Mataram staat onder mijn gebied!" — Maar daarvoor ontving hij kastijding van de Godheid: het was nog de tijd niet om zich Vorst van Java te noemen: hij zocht die te bespoedigen, maar vergat de godlijke vermaning. Het was toen daartoe geen geschikte Windoe. — Door het aanstaan van Kjaï Mådjå was het, dat hij de vermaning van den Allerhoogste uit het oog verloor. Het was nu eenmaal de wil van den Albestierder, dat niet doorgaan zou, wat anders gebeurd zou zijn, namelijk dat hij Vorst wierd. Het was eenmaal zoo geschreven op de tafel van Gods raadsbesluit: er was niet aan te veranderen. Oogenschijnlijk ontbrak er maar weinig aan: er ontbrak maar aan — geduld in het bestrijden van de hindernissen. De tijd van den Prins was nog niet gekomen, en in zijn beneveling verloor hij de vermaning van den Allerheiligste uit het oog. Hij wierd verleid door verkeerde raad. Kjaï Madjå stelde hem voor, dat hij volstrekt de titel van Sultan moest aannemen, en om die te laten bezegelen door zijn schrift- en wet-geleerden.

Kjaï Mådjâ drong daar sterk op aan. Zoo lang de Prins de titel van Sultan niet voerde, zou het regt en het gezag niet wettig zijn Geen wettige magtiging zou dan gegeven kunnen worden. Ook zouden er dan geen wettige huwelijken door de Chakims gesloten kunnen worden. — De Prins gaf aan deze raad van Kjaï Mådjå gehoor, en vergat die droom.

Bij zijn verheffing nam hij de titel aan van Ngabdoelkamid Sajidin-anâtâ-gamâ, Ngabdoel-rahmani Kalipattoellah balad Mataram, en plegtig wierd hij als zoodanig gehuldigd door al de wetgeleerden, en door al zijn zonen, Toemenggoengs, Mantri's, Ngabèï's, Rongå's, Dĕmangs en Pradjoerits. Te Silarong verheugde men zich over deze gebeurtenis algemeen. —

AANTEEKENINGEN.

Bij bl. 140, reg. 3. — Het jaar, waarin dit werk door den schrijver begonnen is, wordt op een voor mij zeer onduidelijke wijze door hem aangeduid. Hij begint met te zeggen, dat hij het geschreven heeft op Woensdag Pon, den eersten van de maand Djoemadilawal van het jaar Alip van de Woekoe Djoeloeng poedjoed, in de tweede Mångså. Ik ben met de Javaansche tijdrekening naar de Woekoes te weinig bekend, om te kunnen berekenen, welk jaar dit is. Maar dan laat de schrijver er op volgen: [illegible] Doch met dit Chronogram worden maar *drie* cijfers beteekend, namelijk 174. Men zou kunnen denken, dat het Javaansche jaar 1774 bedoeld was: maar dit jaar was geen jaar *Alip*. — Aan het einde van zijn inleiding geeft de schrijver het jaartal nog eens op, en wel op deze wijze: [illegible] Ook hier geven de beide Chronogrammen, voor het jaar van de Hedjra en voor het Javaansche jaar, maar drie cijfers; voor het jaar van de Hedjra 125, voor het Javaansche 177. Met de woorden [illegible] *hals*, en [illegible] *zonder hoofd*, schijnt aangeduid te worden, dat *het eerste* (wij zouden zeggen *het laatste*) getal aan het jaartal ontbreekt, en alleen *het tweede* gegeven wordt. — Zijn nu deze Chronogrammen goed, dan moet het 't jaar 1771 zijn, want dit is een jaar Alip, dat overeenkomt met het jaar 1259 van de Hedjra. — Maar wat beduidt dan dat [illegible] *duizend en zeven honderd jaar*, *vijftig*, *zeventig en meer*. Wat kan hier het woord *vijftig* beduiden? — Het is, alsof de schrijver een raadsel voor de Chronologen heeft willen opgeven. — En hoe is nu met het Chronogram voor het Javaansche jaar, dat 177... beduidt, dat eerste overeen te brengen, dat 174... te kennen geeft? Een nieuw raadsel! Heeft misschien de schrijver het woord [illegible] dat anders het getal *vier* beteekent, hier uit zijn *onkunde*, die hij zelf belijdt, voor het getal *zeven* gebruikt? Heeft misschien een ander hem op de fout in dat chronogram opmerkzaam gemaakt? en is dit de rede geweest, waarom hij

aan het einde van de inleiding een ander nieuw chronogram gegeven heeft, tegelijk met aanduiding van het jaar van de Hedjra? — Winter is dit latere chronogram met stilzwijgen voorbijgegaan, maar heeft bij het eerste het volgende aangeteekend: "De opgegevene sĕngkôlô heeft slechts drie "cijfers, namelijk 174, zoodat er een woord ontbreekt. Misschien wilde "de schrijver daarmede te kennen geven het Javaansche jaar 1754, twee "jaren na de uitbarsting van de laatste onlusten op Java." — Doch deze gissing is volstrekt onaannemelijk: want, vooreerst, is dat jaar geen jaar *Alip*, en ten anderen blijkt het uit de inleiding duidelijk, dat de schrijver zijn werk eerst begonnen kan zijn na het einde van de geheele oorlog, toen de Raden Adipàti rustig als regent te Poerwâ-rĕdjâ gezeteld was.

In de Maleische vertaling leest men als inleiding alleen dit: "Kebetoelan taoen Djim-achir Raden Adipati Tjokro-negoro, njang berdoedoek di Pourworedjo, poenja engetan troes trang, hendak bikin tjarita Babad Mataram dari Pangeran Diponegoro. Raden Adipati Tjokro-negoro kapan moelaï bikin ini soerat, hari Kemis Kliwon tanggal doea-belas boelan Sawal, siang wektoe loehoer, taoen Edjrah Nabi sereboe doea ratoes lima poeloeh, sengkalanja: tatanja mata roepa; sengkala taoen Djawa: Sereboe toedjoe ratoes toedjoe poeloeh." — Is de datum, die de vertaler hier opgeeft, misschien de datum, waarop *hij* zijn vertaling begonnen is? — Nog een chronologisch raadsel?

Bij bl. 140, r. 11 v. o. — De Javaansche woordenzijn: [illegible]

Bij bl. 140, 7 v. o. — In het Javaansch staat namelijk: [illegible]

Bij bl. 141, 5. — Het Javaansch luidt aldus: [illegible]

Bij bl. 141, 15. — De Javaansche woorden zijn: [illegible]

[illegible]

Bij bl. 141, 20. — Het Javaansch luidt: [illegible]

Bij bl. 141, 8 v. o. — De Javaansche woorden zijn: [illegible] Winter schijnt de laatste woorden niet verstaan te hebben: want hij vertaalt: "Mijn zoon is merkwaardig, hij bemint zijn broeder."

Bij bl. 141, 6 v. o. — De Javaansche woorden zijn: [illegible]

Bij bl. 141, 2 v. o. — De Javaansche woorden zijn: [illegible]

Bij bl. 142, 5. — Na die plegtigheid en het gejuich, dat daarbij plaats had, beschreven te hebben, laat de schrijver daarop volgen: [illegible] De zin van de woorden schijnt te wezen: "Maar de luister van het rijk was zeer somber, daar namelijk het rijk ten verderve ging." Wij zouden daarvoor zeggen: "maar van die tijd af begon de luister van het rijk te tanen."

Bij bl. 142, 20. — Het Javaansch luidt: [illegible]

Bij bl. 142, 4 v. o. — De Javaansche woorden zijn: [illegible]

[illegible] — Die woorden: [illegible] zijn door Winter vertaald: "Wat gij ook doen moogt, één ding moet gij in acht nemen, dat gij moet weten uwen ouderen broeder genoegen te geven, en hem nimmer eenig hartzeer veroorzaken." Dit zal wel ongeveer de *zin* en bedoeling van de Javaansche woorden zijn, en daarom ben ik deze opvatting gevolgd: maar de constructie en juiste beteekenis van de woorden is mij nog duister. Het is mij niet duidelijk, wat [illegible] hier beteekent. — De Maleische vertaling geeft hier ook geen licht.

Bij bl. 143, 6. — In het Javaansch staat: [illegible] De woorden [illegible] *wees daar spaarzaam meê!* zijn een figuurlijke uitdrukking voor: "bewaar dat zorgvuldig voor u, dat anderen het niet te weten komen."

Bij bl. 143, 14. — Het verhaal van die begraafnis is voor de geschiedenis van geen belang, maar om de aardige scène, die de dichter daarin brengt, wil ik het hier meêdeelen: [illegible]

[Javanese script] Een vertaling zal voor hen, die eenige oefening in de Javaansche poëzie hebben, onnoodig zijn. Onder [Javanese script] *Sjariphs en Saijids*, worden *Hadjis* verstaan, die de Arabische titels شريف of سيّد hebben aangenomen. — Dat die geestelijken in 't wit gekleed zijn, is, omdat bij de Javanen niet zwart, maar wit, de kleur van rouw is. — In de derde strophe schijnt [Javanese script] de titel te zijn van een hoofd, of van de hoofden, van de overige Ketibs, die hier daarom [Javanese script] genoemd worden. — [Javanese script] in de vijfde strophe is het Maleische *nasi* (*gekookte rijst*), dat dus ook in het Bagelensche in 't Javaansch gebruikt schijnt te worden. — [Javanese script] in de zesde strophe, is mij onbekend, maar waarschijnlijk hetzelfde als [Javanese script] De juiste beteekenis van [Javanese script] is mij ook onbekend; als ook van [Javanese script] het schijnt *heen en weêr bengelen* te beteekenen. — In de volgende strophe zou [Javanese script] het *objectief denominatief* van [Javanese script] moeten zijn, en dus [Javanese script] *een door een Sétan behebde of bezetene* beteekenen. Maar misschien is het een schrijffout: ten minste in 't Maleisch staat "anak setan."

Bij bl. 143, 14 v. o. — *Bagoes* beteekent *schoon*, *knap*, van *mannen* gesproken, en *djarot* beteekent *gespierd*, *sterk* van ligchaamsbouw.

Bij bl. 143, 13 v. o. — In 't Javaansch leest men: [Javanese script] De woorden [Javanese script] schijnen te beteekenen, dat men aan het Hof *rustig*, maar *bedroefd* over het overlijden van den Sultan, wachtte op de komst van een brief en van afgevaardigden van Batavia. In de drie laatste pådålingså's schijnt met enkele korte woorden beteekent te worden, dat er ook een brief van Soerakarta met militaire begeleiding wierd aangebracht; dat weldra de verheffing tot Kroonprins bij allen ([Javanese script] z. v. a. [Javanese script]) op de

Pagĕlaran bekend en erkend was, en dat de Prins daarbij een (over het overlijden van zijn vader) *bedrukt*, maar *vriendelijk* gezigt zette. — Daarop laat de schrijver dan nog volgen: [Javanese script] Hiervan begrijp ik niets anders, dan dat de vierde Sultan aan de regering kwam in het jaar Wawoe, 1754. Wat de auteur wil zeggen met [Javanese script] begrijp ik niet. Het schijnt, dat hij weêr een raadsel wil opgeven voor de Chronologen.

Bij bl. 143, 7 v. o. — De Javaansche woorden zijn: [Javanese script]

Bij bl. 143, 6 v. o. — In het Javaansch staat: [Javanese script] waarmeê anders een wat jongere leeftijd bedoeld wordt.

Bij bl. 143, 3 v. o. — In het Javaansch staat: [Javanese script] Het onderwijs van nog jonge kinderen in de wellust is bij de opvoeding van de Javaansche grooten niet ongewoon. [Javanese script] beteekent: zijn [Javanese script] die zijn [Javanese script] geweest was, zijn *nutrix, nourice,* zijn *baboe.*

Bij bl. 144, 6. — De Javaansche woorden zijn: [Javanese script]

Bij bl. 144, 9. — In 't Javaansch leest men: [Javanese script] Het hier voorkomende woord [Javanese script] zal wel hetzelfde zijn als [Javanese script] maar [Javanese script] versta ik niet.

Bij bl. 144, 12. — In het Javaansch staat: [Javanese script] in 't Maleisch: "ada di kedaton di ikat lehernja sama Sulthan, sebab kira sekongkel." — De auteur van deze Maleische vertaling wist dus van elders, dat die Danoe-rědjå in de kraton *gewurgd* was geworden: want in 't Javaansch staat dit hier niet. Want dit zal toch wel niet beteekend worden door [Javanese script] Dit woord wordt hier wel wat vreemd gebruikt, maar schijnt toch hetzelfde te moeten beteekenen als het volgende [Javanese script]

Bij bl. 144, 16. — In 't Javaansch staat hier: [Javanese script] en wat later vindt men: [Javanese script] en [Javanese script] en nog wat verder: [Javanese script] Ik zou dat woord [Javanese script] of [Javanese script] niet verstaan hebben, was het niet, dat ik daarvoor in de Maleische vertaling gevonden had eerst *felsin*, dan *felsian* en eindelijk *felsier*. Zoo bleek het mij namelijk, dat het een Hollandsch woord was, namelijk, *pleizier*, *pleizieren*, voor een pleizierreedje doen.

Bl. 144, 11 v. o. — De Javaansche woorden zijn: [Javanese script] Winter geeft hiervoor: "Hij liet verscheidene wegen aanleggen, die door erven en huizen "van zijn onderdanen liepen, waardoor groote schade veroorzaakt werd." De zin van de Javaansche woorden, vooral van dat [Javanese script] is wel niet heel duidelijk, maar van het *aanleggen van verscheidene wegen* is hier toch geen spraak. In het Maleisch staat: "Dan lagi dalem Benteng di adjar², dan di atoer kampong²-nja. Brapa² romah roesak di bikin djalan."

Bij bl. 144, 4 v. o. — De Javaansche woorden zijn: [Javanese script]

Bl. 145, 15. — In het Javaansch staat: [Javanese script] en de laatste woorden zijn in het Maleisch aldus vertaald: "samoea "mengadep dipoenja bendara of toean." Het woord [Javanese script] is mij in die beteekenis onbekend.

Bij bl. 145, 8. — Het Javaansch luidt: [Javanese script]

Bij bl. 145, 18. — In 't Javaansch staat: [illegible] — [illegible] is het Arabische فتحات الملوك.

Bij bl. 145, 1 v. o. — De Javaansche woorden zijn: [illegible]

Bij bl. 146, 13. — نصيحات الملوك.

Bij bl. 146, 17. — Dit zal Arabisch moeten zijn: maar van dat *Alkanoelkanal* weet ik geen Arabisch te maken. — Maar dit zien wij hieruit, dat de schrijver, al kon hij het zelf niet, Dipå-nĕgårå hier voorstelt als iemand, die Arabische werken kon lezen.

Bl. 147, 16. — De Javaansche woorden zijn: [illegible] Waarschijnlijk wordt hier bedoeld, dat Dipå-nĕgårå zijn onderzaten op Tĕgal-rĕdjå gelastte, om de gezette dagelijksche gebeden te verrigten.

Bij bl. 147, 10 v. o. — Van al de hier genoemde heilige plaatsen is mij alleen Pamantjingan bekend als gelegen in 't Zuidergebergte. — Het Javaansche woord, hier door *bedevaarten*, vertaald, is [illegible]

Bij bl. 147, 7 v. o. — De Javaansche woorden zijn: [illegible] Winter heeft deze woorden niet verstaan, en geeft daarvoor: "in navolging van de Walis," en teekent er bij aan, dat *Wali* de benaming is van een Mohammedaanschen heilige in den ouden tijd. Doch een Wali was niet juist een *heilige*, maar een *landvoogd* of *stedehouder* in een tot de Mohammedaansche godsdienst bekeerd of veroverd land.

Bij bl. 148, 2. — De Javaansche woorden zijn: [illegible]

Bij bl. 148, 16. — De woorden zijn: [illegible]

[illegible]
— [illegible] is het Arab. مُكْرَم of مُكَرَّم, maar wordt hier gebruikt in een mij onbekende beteekenis. — [illegible] is een mij geheel onbekend woord.

Bij bl. 148, 19. — In 't Javaansch staat: [illegible] — [illegible] vind ik in het manuscript-woordenboek van Winter en Wilkens verklaard door [illegible] en [illegible] door [illegible] *weêrgaâloos.* Zoo zou de zin zijn, dat het *tegen alle gewoonte aan* was, dat de Prins zulk een togt deed, door maar één persoon begeleid.

Bij bl. 149, 2. — In 't Javaansch vindt men hier: [illegible] Het woord [illegible] in de tweede pådå-lingså is mij van elders onbekend: men kan evenwel uit de zamenhang opmaken, dat de zin moet zijn, dat het water rillen deed, wanneer het op de huid kwam. Ook het gebruik van het volgende [illegible] is mij onbekend. Het moet het toestandswoord zijn van [illegible] [illegible] *verbieden;* en dan moet de zin wezen, dat zijn hart, zijn gevoel, hem verbood te gaan zitten. Doch misschien moet men lezen [illegible] en dan is de zin, dat den Prins iets in zijn hart opkwam. — Om de onzekerheid heb ik die twee verzen in de vertaling maar achterwegen gelaten.

Bij bl. 149, 6. — In 't Javaansch staat: [illegible] — Het woord [illegible] is hetzelfde Arabische woord als dat in Gerickes woordenboek met meer verbastering [illegible] geschreven is.

Bij bl. 149, 14. — De Javaansche woorden zijn: [illegible]

[illegible] — Voor het woord [illegible], dat mij uit het spraakgebruik niet bekend is, maar in Gerickes woordenboek door *kleiaarde* vertaald wordt, heeft Winter *groote steenen* gegeven. Hij schijnt ondersteld te hebben, dat het een schrijffout was voor [illegible], en ik ben deze onderstelling gevolgd.

Bij bl. 149, 6 v. o. — De Javaansche woorden zijn: [illegible]

Bij bl. 149, 3 v. o. — De woorden zijn: [illegible]

Bij bl. 150, 3. — De Javaansche woorden zijn: [illegible]

Bij bl. 150, 8. — In 't oorspronklijke staat: [illegible] — [illegible] moet hier hetzelfde zijn als [illegible]. Uit [illegible] blijkt, wat uit het woordenboek niet blijkt, dat [illegible] een werkwoord is van de grondvorm [illegible].

Bl. 150, 14. — Het Javaansch luidt: [illegible]

Bij bl. 151, 5. — Het Javaansch luidt: [illegible]

Bij bl. 151, 7. — De Javaansche woorden zijn: [illegible]

Bij bl. 151, 8 v. o. — In 't Javaansch staat: [illegible] Het woord [illegible] staat niet in het woordenboek: maar men kan de beteekenis met genoegzame zekerheid opmaken door vergelijking van [illegible] en [illegible].

Bij bl. 151, 4 v. o. — De Javaansche woorden zijn: [illegible] De uitdrukking [illegible] is mij onbekend.

Bij bl. 152, 3. — In 't oorspronklijke vindt men hier: [illegible] Het woord [illegible] is mij in de beteekenis, die het hier moet hebben, onbekend.

Bl. 152, 17. — Zoo vertaalt Winter de woorden: [illegible] Het woord [illegible] is mij onbekend, en waarschijnlijk beteekent het wel iets anders.

Bij r. 17. — In 't Javaansch staat: [illegible] dat door Winter vertaald wordt: "die het voorstel deed, om de dij des vorsten "open te snijden." Dit zou zeker al een wonderlijk voorstel geweest zijn. Maar het woord [illegible] K. N. [illegible] K. H. beteekent niet alleen de *dijen*, maar ook de *lenden*, en [illegible] beteekent bepaald *de buik opensnijden of openscheuren*. De Resident heeft natuurlijk een lijkopening bedoeld: maar de Javanen moeten, zooals uit het vervolg blijkt, zijn bedoeling slecht begrepen hebben.

Bij bl. 152, 23. — De Javaansche woorden zijn: [illegible]

Bij bl. 152, 2 v. o. — De woorden, die de Javaansche schrijver den Resident laat spreken, luiden aldus: [illegible]

Bij bl. 153, 5. — De woorden van Dipå-ñegårå zijn: [illegible]

Bij bl. 153, 12. — In het verhaal van die plegtigheden komt onder anderen voor: [illegible] De beteekenis, die [illegible] hier hebben moet, staat niet in 't woordenboek. — Verder komt nog voor, van de priesters: [illegible] Dit laatste woord is mij ook onbekend.

Bij bl. 153, 18. — Die kennisgeving en dat besluit wordt op de volgende wijze verhaald: [Javanese script] Hier, in het begin, moet [Javanese script] wel een schrijffout zijn voor [Javanese script]. In de volgende pådå-lingså moet men zeker [Javanese script] lezen. [Javanese script] beteekent volgens het woordenboek *hollen*, van een paard: hier wordt het figuurlijk van een schip gebruikt. — De woorden [Javanese script] schijnen hier geen *tegenwind* te kennen te geven, maar veeleer wat wij *vlak voor 't lapje hebben* noemen. Doch later vindt men van de terugreis: [Javanese script] Op de terugreis hadden ze dus ten minsten met tegenwind te kampen. — [Javanese script] schijnt: de *Heer* Gouverneur-generaal te beteekenen. In de Maleische vertaling vindt men hiervoor *toean Djenderaal Hoor pek koeasa:* maar wat hier dat *Hoor* beduiden moet, begrijp ik in 't geheel niet.

Bij bl. 153, 4 v. o. — In 't oorspronklijke staat: [Javanese script]

Bij bl. 154, 12. — De Javaansche woorden zijn: [Javanese script]

Bl. 154, 5 v. o. — Het Javaansch luidt: [illegible]

Bij bl. 155, 1. — In het Javaansch staat: [illegible]

Bl. 155, 4. — De Javaansche woorden zijn: [illegible] Het woord [illegible] is mij van elders onbekend; ik ben de vertaling van Winter gevolgd. Waarschijnlijk is het afgeleid van [illegible].

Bij bl. 155, 13. — In 't Javaansch leest men: [illegible]

Bij bl. 155, 20. — In 't oorspronklijke staat: [illegible] Wat dat [illegible] beteekent, weet ik niet. Ook in het vervolg wordt deze Wirâ-nĕgârâ als een persoon van belang vermeld, en wordt ook wel Toemenggoeng Wirâ-nĕgara genoemd: maar, wat betrekking hij nevens den Rijksbestierder bekleedde, is mij niet gebleken.

Bij bl. 157, 5. — De Javaansche woorden zijn: [illegible]

Bij bl. 157, 13. — Het Javaansch luidt: [illegible]

Bij bl. 158, 10. — De Javaansche woorden zijn: [illegible]

[Javanese text]

Bl. 158, 18. — De Javaansche woorden zijn: [Javanese text] De laatste woorden vertaalt Winter: "De beproeving is daar, en zoudt gij de uitgespreide schepselen niet herkennen?" maar erkent in de aanteekening, de zin van deze uitdrukking niet te begrijpen.

Bl. 158, 6 v.o. — [Javanese text]

Bl. 159, 6. — De Javaansche woorden zijn: [Javanese text] De uitdrukking [Javanese text] is het naar het Javaansche taaleigen omgevormde Hollandsche woord *gekonkel*, dat door de Hollanders zeker wel eens in hun Maleisch spreken gebruikt wierd. Het komt ook voor in de Maleische vertaling. Zie hier boven bl. 203. Winter heeft vertaald: "uithoofde eerstgenoemde verdacht werd van in het geheim in onderhandeling te zijn geweest omtrent het houden van opzigt over de Santônô." Deze vertaling is niet juist.

Bij bl. 159, 12. — De Javaansche woorden zijn: [Javanese text]

Bij bl. 159, 17. — Het oorspronkelijke luidt: [Javanese text]

[illegible] Het woord [illegible] is het Hollandsche *order*, maar wordt uitgedrukt in de zin van het Javaansche [illegible] *toelating*, *vergunning*, *permissie.* — [illegible] vindt men niet in 't Woordenboek, maar wel [illegible] hetgeen verklaard wordt door *iemand ongelukkig maken.* Maar [illegible] wordt hier door Winter door *verhinderen* vertaald, en deze verklaring zal wel beter zijn. Waarschijnlijk beteekent het iemand *tegenwerken.*

Bij bl. 160, 5. — De Javaansche woorden, die ik eenigzins in de vertaling bekort heb, luiden aldus: [illegible] — [illegible] is hier hetzelfde als [illegible] II. het *lezen in de Koran,* het Ar. درس.

Bl. 160, 4. — Zoo vertaalt de Heer Winter het woord [illegible] De Javaansche woorden, hier maar bij verkorting gegeven, luiden aldus [illegible]

[Javanese script]

Bl. 160, 3 v. o. — De Javaansche woorden zijn: [Javanese script] De figuurlijke beteekenis, waarin het woord [Javanese script] hier gebruikt wordt, is mij van elders onbekend. Winter heeft vertaald: "een voorslag, dat de twee Pangerans aanging. Maar [Javanese script] beteekend iemand *een druk met de vinger geven*, fig. zooveel als iemand *een deuk, neep of knaauw geven.*

Bij bl. 161, 14 v. o. — Het Javaansch luidt: [Javanese script]

Bij bl. 161, 7 v. o. — De Javaansche woorden zijn: [Javanese script]

Bij bl. 162, 9. — In het origineel staat: [Javanese script]

Bl. 162, 11. — De Javaansche woorden zijn: [Javanese script] Het woord [Javanese script] is hetzelfde als [Javanese script] dat in het woordenboek niet juist verklaard is: maar uit vergelijking van hetgeen bij [Javanese script] onder het grondwoord [Javanese script] aangeteekend is, kan de ware beteekenis genoeg blijken.

Bij bl. 162, 13 v. o. — Het Javaansch luidt: [Javanese script]

Bij bl. 169, 12 v. o. — Zóó vertaalt Winter, wat men vindt in het Javaansch: [Javanese script] Dit woord is mij van elders onbekend.

Bij bl. 163, 1. — In 't Javaansch staat: [illegible]

Bl. 163, 6. — Zóó, door *vinnig*, vertaalt Winter het hier voorkomende woord [illegible] Het schijnt hetzelfde te beteekenen als [illegible] *norsch*, *bits*, *barsch*.

Bl. 163, 11. — Zóó vertaalt Winter de woorden: [illegible] Het woord [illegible] en de uitdrukking [illegible] zijn mij van elders niet bekend.

Bl. 163, 10 v. o. — De Javaansche woorden, die niet overal even duidelijk zijn, en die Winter ook niet geheel begrepen schijnt te hebben, luiden aldus: [illegible]

Bij bl. 164, 1. — Zóó heb ik hier en in 't vervolg het woord [illegible] vertaald. Winter heeft het overgezet door *gezag*, *uitoefenend gezag* en *magt*. Het is een Arabisch woord, dat *voogdijschap* beteekent, en meer bepaald het *gezag van landvoogd* (Wali) over een tot de Islam gebracht land.

Bl. 164, 10 v. o. — Hier staat in 't Javaansch: [illegible]

Bl. 164, 3 v. o. — "De brief wierd verkeerd opgevat." — In 't Javaansch staat: [illegible] Deze uitdrukking is mij van elders onbekend, en de Heer Winter heeft die onvertaald gelaten.

Bij bl. 165, 5. — Het Javaansch luidt: [illegible] — Het hier aan het be-

gin van het vierde vers voorkomende woord [illegible] *naam*, schijnt hier als voegwoord gebruikt te worden in de zin van ons *namentlijk*. Zoo heb ik het ook gebruikt gevonden in een brief van den Vorst van Sumenap. Anders zou men geneigd zijn het hier voor een schrijffout voor [illegible] te houden.

Bij bl. 165, 9. — De Javaansche woorden zijn: [illegible]

Bij bl. 165, 13. — In 't Javaansch staat: [illegible]

Bl. 165, 16. — In 't Javaansch leest men hier: [illegible] In de vertaling ben ik Winter gevolgd; omdat het woord [illegible] mij geheel onbekend is.

Bl. 165, 2 v. o. — In 't Javaansch leest men hier: [illegible] maar dan volgt nog, wat ik niet geheel versta en ook door Winter overgeslagen is: [illegible] De zin schijnt te wezen, dat zij zich innerlijk schaamde, zoo spoedig Dipå-nĕgårå zijn zin te moeten geven.

Bl. 166, 11. — Deze uitval tegen de geestelijken wordt voorafgegaan door een vergelijking, die niet heel duidelijk is. De Javaansche woorden zijn: [illegible] De Heer Winter verbindt de woorden [illegible] als attribuut met het voorafgaande [illegible], en vertaalt: "vele zindelijk gekleede schriftgeleerden." In 't Javaansch staat: *Alle schriftgeleerden*, en het volgende schijnt het predicaat te zijn. Het woord [illegible] beteekent anders *niet begroeid* (van een pad), en figuurlijk schijnt het niet juist *zindelijk* (proper) *gekleed*, maar *uitwendige reinheid*, te beteekenen. Dit woord schijnt door gelijkheid van klank tot de vergelijking met [illegible] geleid te hebben. Die vergelijking is door Winter aldus vertaald: "Zij zijn te vergelijken bij een plaats met mos bedekt, die glibberig te betreden is. De steenen, die in het drooge jaargetijde zich in het met mos bewassen water bevonden, zijn flaauwelijk te zien." Maar ik begrijp deze vergelijking niet. De vertaling schijnt ook niet geheel juist te wezen. Het woord [illegible] dat in de vertaling niet uitgedrukt is, is mij ook van elders onbekend.

Bij bl. 166, 18. — De Javaansche woorden zijn: [illegible]

[Javanese script]

Bij bl. 166, 2 v. o. — De Javaansche woorden zijn: [Javanese script] — In plaats van [Javanese script] zal men wel moeten lezen [Javanese script] maar dan is de uitdrukking toch vreemd.

Bij bl. 167, 1. — Zoo vertaalt Winter de woorden: [Javanese script] beteekent dan hier hetzelfde als [Javanese script]

Bl. 167, 14. — In 't Javaansch staat: [Javanese script] De woorden [Javanese script] schijnen een spreekwoord te zijn, waarin [Javanese script] hetzelfde moet zijn als [Javanese script] dat in poëzie *vervolgens*, *daarna*, beteekent.

Bij bl. 167, 7. — "En na het eten liet hij allen vertrekken." — De Javaansche woorden zijn: [Javanese script]

Bl. 168, 2. — De Javaansche woorden zijn: [Javanese script] — [Javanese script] is hetzelfde als [Javanese script] Over de uitdrukking [Javanese script] is boven gesproken.

Bij bl. 168, 10. — In 't oorspronklijke leest men: [Javanese script]

Bij bl. 168, 21. — Het Javaansch luidt: [Javanese script]

Bl. 169, 2. — Het Javaansch luidt aldus: [Javanese script]

[illegible] — Over het woord [illegible] in de eerste strophe is boven reeds gesproken. [illegible] beteekent hier, zooals in de Toehpah bl. 183, r. 12, *iemand een naam*, of *namen geven*, in de zin van iemand *scheldnamen* geven. In de tweede strophe is de beteekenis van het woord [illegible] mij niet duidelijk. Beteekent het eigenlijk *aan iets een ligchaam geven?* Of moet men [illegible] *versieren*, *opsieren*, lezen? Ook de woorden: [illegible] zijn mij niet duidelijk. Winter schijnt ook maar naar de zin geraden te hebben: want hij heeft vertaald: "Hij antwoordde op de vraag van de Ratoe, ten doel hebbende, om haar de overtuiging te geven, dat haar meening niet ongegrond was."

Bij bl. 169, 7. — [illegible]

Bij bl. 169, 7. — In 't Javaansch staat: [illegible] Het woord [illegible] is mij geheel onbekend: ik ben daar Winter maar gevolgd, die het door *ongeregeldheden* vertaald heeft.

Bij bl. 169, 13 v. o. — In 't Javaansch staat: [illegible]

Bij bl. 169, 6 v. o.: "Onrustig." — In 't Javaansch: [illegible]

Bij bl. 171, 10.: "Morgen." — Hier staat in het Javaansch [illegible] in plaats van het gewone [illegible] of [illegible] Tot hiertoe heb ik dit nergens elders aangetroffen.

Bl. 172, 2. — In 't Javaansch vindt men hier: [illegible] Het woord [illegible] is mij, zoo als het hier gebruikt wordt, onbekend.

Bij bl. 173, 7. — In 't Javaansch staat: [illegible]

[Javanese text] Het gebruik van het woord [Javanese text] is hier wat vreemd.

Bij bl. 173, 12. — In 't Javaansch vindt men hier: [Javanese text] Het woord [Javanese text] is mij onbekend.

Bl. 173, 18. — Die aandacht bij het gebed wordt in 't Javaansch aldus beschreven: [Javanese text]

Bij bl. 174, 12.: "Rĕså-joedå." — In 't Javaansch staat hier *Trå-joedå:* maar dit zal een onachtzaamheid van den schrijver zijn, die hier vergeten was, dat hij den man een weinig vroeger Rĕså-joedå genoemd had.

Bij bl. 174, 14. — In 't oorspronklijke leest men: [Javanese text]

Bl. 174, 6 v. o. — In 't Javaansch staat: [Javanese text] Dit laatste woord is mij onbekend.

Bij bl. 175, 4. — In 't Javaansch staat: [Javanese text] Het gebruik en de juiste beteekenis van [Javanese text] is mij onbekend.

Bij bl. 175, 2 v. o. — Het Javaansch luidt: [Javanese text]

Bij bl. 176, 8 v. o. — De Javaansche woorden zijn: [Javanese text]

Bl. 177, 4. — In het Javaansch vindt men hier: [Javanese text] Het hier en ook later op dezelfde wijze voorkomende [Javanese text] schijnt

door reduplicatie gevormd van dezelfde grondvorm [Javanese script], waarvan het gewone [Javanese script] het accidenteel Passief is.

Bl. 177, 17: "Hij trilde." — Zoo vertaalt Winter voor deze Javaansche woorden, die ik niet versta: [Javanese script]

Bl. 177, 10 v. o.: "Dat het gezigt er zich in verloor." — De Javaansche woorden zijn: [Javanese script]

Bij bl. 177, 3 v. o. — Zoo vertaalt Winter voor hetgeen men hier in 't Javaansch vindt: [Javanese script] Ik versta deze laatste uitdrukking niet, maar betwijfel het zeer, dat dit beteekenen kan: de godsdienst *algemeen bekend maken.* In 't Maleisch staat hier: *membahiken agama,* en dit *membahiken* zal wel *membaïkken* moeten zijn: maar ook deze beteekenis kan het Javaansche woord niet wel hebben.

Bij bl. 177, 1 v. o. — In 't Javaansch staat hier: [Javanese script] Deze laatste pådå-lingså heb ik onvertaald gelaten; want dat [Javanese script] is mij geheel onbekend. Winter heeft vertaald: "maar hem zal iets in den weg liggen, dat zijn werk verijdelen zal." Of Winter die uitdrukking verstaan, en wat beteekenis hij er aan gehecht heeft, blijkt uit deze vrije vertaling niet.

Bij bl. 178, 1. — De Javaansche woorden zijn: [Javanese script] Men zou geneigd kunnen zijn, [Javanese script] voor hetzelfde te houden als [Javanese script] maar we moeten hier vier woorden hebben, en daarom zal men [Javanese script] moeten lezen.

Bl. 178, 4. — De Javaansche woorden zijn: [Javanese script]

Bij bl. 178, 6. — Het Javaansch luidt: [Javanese script] Het woord [Javanese script] heb ik hier opgevat als in een figuurlijken zin gebruikt. Winter heeft vertaald: "Weet, dat er nog een hinderpaal is."

Bl. 179, 13. — In het Javaansch staat: [Javanese script]

Bij bl. 179, 3 v. o.: "in een kabinetje te komen." — In 't Javaansch staat: [Javanese script]

Bij bl. 180, 4. — De Javaanssche woorden zijn: [Javanese script]

Bij bl. 180, 2 v. o. — In 't oorspronklijke staat: [Javanese script]

Het woord [Javaansch schrift] moet dus hier beteekenen *het ongemerkt zoeken te doen.*

Bij bl. 181, 7. — De Javaansche woorden zijn: [Javaansch schrift]

Bij bl. 181, 16 v. o. — Het Javaansch luidt: [Javaansch schrift]

Bl. 181, 6 v. o. — De Javaansche woorden zijn: [Javaansch schrift] — [Javaansch schrift] is hetzelfde als [Javaansch schrift]

Bl. 181, 2 v. o. — Hier staat in 't Javaansch: [Javaansch schrift]

Bij bl. 182, 6. "Doet het ongemerkt!" — In 't Javaansch vindt men hier de uitdrukking: [Javaansch schrift] waarover men na kan zien het Bijvoegsel bij het Woordenb. achter de *Anecdoten*, en *Jav. Zam.*, II, p. 87.

Bl. 182, 2 v. o.: "Het oppakken van zijn goed." — In 't Javaansch staat hier: [Javaansch schrift] Winter heeft vertaald: "Te Tegalredjô liepen de menschen van angst heen en "weder": maar [Javaansch schrift] beteekent z. v. a. *zijn boeltje oppakken om naar elders te verhuizen.*

Bl. 183, 8: "Ditmaal." — Hier wordt in 't Javaansch het Maleische [Javaansch schrift] gebruikt, misschien wel omdat het de Hollander is, die hier last geeft en natuurlijk dat in 't Maleisch doet.

Bl. 183, 8 v. o. — In 't Javaansch staat: [Javaansch schrift] De uitdrukking [Javaansch schrift] is mij elders niet voorgekomen.

Bij bl. 184, 4: "de pest." — Zóó heb ik het mij van elders onbekende woord [Javaansch schrift] vertaald. Winter vertaalt het door *plaag.*

Bl. 184, 13. — De Hollandsche spreekwijs, "dat geen haar van je hoofd eenig ledsel zal ondervinden," heb ik hier in de plaats gesteld voor de gewone Javaansche formule van borg te staan, dat iemand geen letsel overkomen zal: [illegible]

Bl. 184, 16.: "blijf ik hier." — Zoo vertaalt ook Winter voor hetgeen hier in 't Javaansch staat: [illegible] Het woord [illegible] beteekent anders: *zich verzetten, weêrspannig zijn.*

Bl. 184, 11. v. o.: "Ik vertrouw Uw Hoogheid niet regt." — In 't Javaansch staat: [illegible] Winter heeft dit onvertaald gelaten.

Bl. 184, 4 v. o.: "Neem alles wat van waarde is, meê!" — Dit schijnt de zin te zijn van 't geen men hier in 't Javaansch vindt: [illegible] De uitdrukking [illegible] is mij in die zin, die het hier moet hebben, van elders onbekend. Winter heeft die onvertaald gelaten..

Bl. 185, 8: "Buiten — — de loer." — In 't Javaansch staat hier: [illegible] Winter heeft hier vertaald: "De vrouwen buiten de Kĕdaton waren in de grootste verwarring verspreid." Maar, behalven dat hier niet alleen vrouwen, maar ook mannen, genoemd worden; moet hier blijkbaar onder [illegible] niet de Kraton van den Sultan, maar de Dàlĕm van den Prins verstaan worden; en [illegible] beteekent toch niet *verspreid;* men zie maar Gerickes woordenboek.

Bij bl. 185, 5 v. o. — In 't Javaansch leest men hier: [illegible]

Bl. 185, 3 v. o. — In 't Javaansch staat hier: [illegible] Dit laatste is een spreekwoord, waarover men zien kan het tweede deel van de *Javaansche Zamenspraken,* bl. 119, N°. 228.

Bij bl. 185, 2 v. o.: "om bang voor te worden." — In 't Javaansch staat: [illegible]

Bl. 186, 9. — In 't Javaansch staat: [illegible] Het is als of [illegible] niet een bijzondere wijze van ter dood brengen, maar iets anders, of wel dat [illegible] iets anders dan in het algemeen ter dood brengen, zou moeten beteekenen: anders is het een stijlfout van den dichter.

Bij bl. 186, 14. — De Javaansche woorden zijn: [illegible] Het woord [illegible], zoo als het hier voorkomt, is mij onbekend.

Bij bl. 186, 16: "pakte zich in aller ijl weg." — In 't Javaansch

staat hier: [Javanese script] Ik heb [Javanese script] met Winter door *in aller ijl* vertaald: maar hiervoor zegt men gewoonlijk [Javanese script] Het woord [Javanese script] zou afgeleid zijn van [Javanese script], dat in 't woordenboek door *omslaan*, *omkeeren*, vertaald wordt. Misschien vertaalt men dus beter: "Sindoe-rĕdja *maakte regts om keert*, en ging heen."

Bij bl. 186, 11 v. o. — Winter heeft vertaald, "Raden Wironegârâ viel "het gebouw te Boeloe aan." Maar in 't Javaansch staat: [Javanese script]

Bij bl. 186, 2 v. o. — In 't Javaansch leest men hier: [Javanese script] Het woord [Javanese script] kan hier moeijelijk de beteekenis hebben van *heengaan*, *weggaan*, die het anders in poëzie heeft. Het schijnt hetzelfde te zijn met [Javanese script] waarvan het passief [Javanese script] wat later voorkomt, en dat mij ook van elders onbekend is.

Bij bl. 187, 7. — Hier staat in 't Javaansch: [Javanese script] Hiervoor geeft Winter: "De schoonzoon (misschien van Dipô-negôrô), zijnde een zoon van Kĕrrangan;" en schrijft in een aanteekening bij dit laatste: "naam van een wijk, waar een Ronggô of een persoon van dien naam woont." Hij schijnt dus te onderstellen, dat die schoonzoon een zoon was van een Rånggå. Ik ben deze opvatting gevolgd. Waarschijnlijk is *Djaja-prawirå* de naam van dien schoonzoon, en dan moet men vertalen: "De schoonzoon, de zoon van een Rånggå, amokte dapper met zijn speer."

Bij bl. 187, 18: "door het geschut bestookt." — Hier staat: [Javanese script] Het werkwoord [Javanese script] of het grondwoord [Javanese script] is mij onbekend; het schijnt evenwel hetzelfde te zijn als dat [Javanese script] dat boven voorkwam. Winter heeft vertaald: "Men *vuurde* van "de regterzijde met de kanons *op* den vijand." Dat het woord werkelijk deze zin heeft, blijkt ook uit de andere plaatsen van dit werk, waar het voorkomt.

Bij bl. 187, 11 v. o. — De Javaansche woorden zijn: [Javanese script] Het werkwoord [Javanese script] ontbreekt in het woordenboek: men vindt daar alleen [Javanese script] en verklaard door: *een knallend geluid.* Over [Javanese script] en [Javanese script] is boven gesproken.

Bij bl. 187, 10 v. o.: "wierd ongerust." — Zoo vertaalt Winter hier [Javanese script]

Bij bl. 187, 5 v. o.: "Djåjå-moeståpå — — moeijelijk voort." — In 't Javaansch leest men hier: [Javanese script]

Bl. 188, 3. — Zóó, *van nabij*, vertaalt Winter, het hier en wat lager voorkomende woord [illegible] dat mij onbekend is. Men leest hier in het origineel: [illegible] en even zoo leest men wat verder: [illegible] Indien men niet tweemaal dat [illegible] hier vond, zou men het voor een schrijffout kunnen houden. De beteekenis, die het hier moet hebben, is mij van elders onbekend.

Bij bl. 190, 9. — In 't Javaansch leest men hier: [illegible]

Bij bl. 190, 14. — De Javaansche woorden zijn: [illegible]

Bl. 190, 16. — In 't Javaansch staat hier: [illegible] Het hier voorkomende woord [illegible] is mij onbekend. Een weinig verder komt het nog eens voor in deze woorden: [illegible]

Bij bl. 190, 7 v. o. — De Javaansche woorden zijn: [illegible]

Bij bl. 191, 12. — In 't Javaansch wordt dit zóó beschreven: [illegible]

[Javanese script]

Bl. 191, 19. — Dit zal de zin moeten wezen van deze Javaansche woorden: [Javanese script] Het woord [Javanese script] is mij onbekend.

Bij bl. 191, 4 v. o. — In 't Javaansch staat hier: [Javanese script] Hiervoor vindt men in de Maleische vertaling: "Resident soerocan "lagi blanda doea poeloeh, bedjalan. Baroe sampe di Djenoe, di rampas "brandal: tjoema ampat njang bisa koembali." — Hoe de vertaler er dit in heeft kunnen lezen, begrijp ik niet.

Bl. 192, 13. — De beschrijving van deze belegering luidt in 't Javaansch aldus: [Javanese script]

[illegible]

[illegible]

Bl. 192, 7. — In 't Javaansch staat hier en later: [illegible] Dit is waarschijnlijk het Hollandsche woord *rantsoen.*

Bl. 193, 2 v. o. — In 't Javaansch vindt men hier: [illegible] Daar volgt: [illegible] Het woord [illegible] is mij onbekend.

Bij bl. 195, 5: *"wierd aangeraakt door zelfverheffing."* — Zoo heb ik letterlijk vertaald, wat men hier in 't Javaansch vindt: [illegible]

Bij bl. 195, 8. — In 't Javaansch vindt men hier: [illegible] Het hier voorkomende woord [illegible] is mij onbekend.

Bij bl. 195, 15 v. o. — In 't Javaansch staat hier: [illegible] De uitdrukking [illegible] is mij van elders onbekend. In het ms. woordenboek wordt [illegible] verklaard door *vol, opgepropt.*

Bij bl. 195, 11 v. o. — De Javaansche woorden zijn: [illegible] en dan wordt er bijgevoegd: [illegible]

Bij bl. 196, 6. — Deze redenering van den schrijver over de redenen van de mislukking van de opstand van Dipå-nĕgårå, die ik zoo goed mogelijk in vertaling teruggegeven heb, luidt in 't oorspronklijke aldus: [illegible]

[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]